

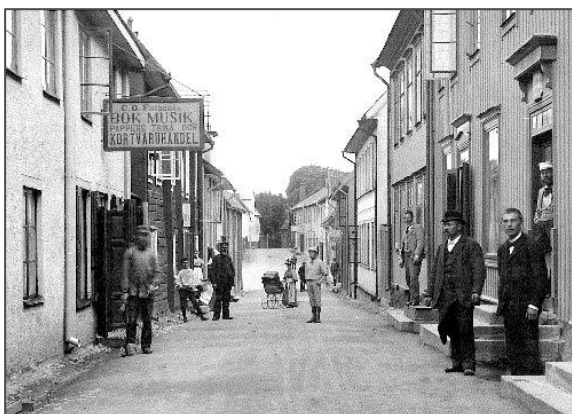

Strömmingsfiske

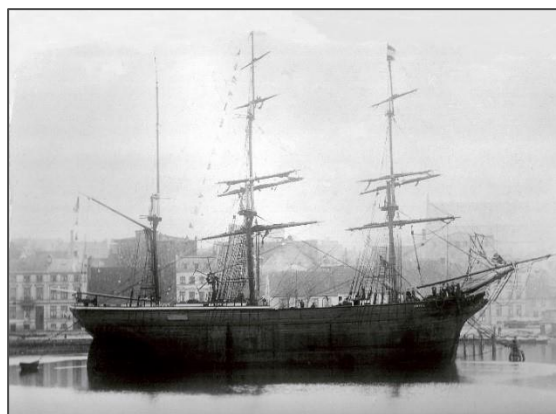

Hantverk

Östhammar 650 år 1368 - 2018

Handel

Sjöfart

Frösåkers Hembygdsförening Östhammar

Medlemsblad 2018

Innehållsförteckning:

Ordförande har ordet

Planerade aktiviteter 2018

Årsbokslut för Frösåkers Hembygdsförening

Östhammar från grunden

Varför Östhammar och transportleder på vikingatiden

Östhammar före 1491

Östhammar 1521–1700

Hantverkets utveckling under 1700–1800 talet

Handel och transport under 1800-talet

Den nya tiden bryter in Östhammar 1850 – 1930

Viktiga händelser i sammanfattning 1860 – 2018

Moderna tiders kvinnor och män

Bemärkta personer i Östhammar under två sekel: 1800- och 1900-talen

Nya stadsdelens tillkomst 1900

Stadens förvaltning, rättsskipning och sista rådstuga 1300–1916

Vägen till dagens Östhammars kommun

Tidens gång i Östhammar

Östhammars första poststämpel

1879 Feltrycket 20/tretio

Folkminnen från Östhammar ”Butikshandel”

Östhammar i bild

Östhammars Tidning

Verksamhetsberättelse 2017

Föredragningslista årsmötet 2018

Fotona på framsidan:

Strömmingsfiske, fiskebåtar i hamnen

Hantverk, silverskål av Elias Noreus 1761

Handel, Stora gatan (idag Drottninggatan)

Sjöfart, skonerten Bertha

Ordförande har ordet

Ännu ett verksamhetsår har genomförts, arbetsintensivt, lärorikt och spännande. Styrelsen har även detta år varit en duktig, kunnig och trevlig grupp som har varit ett gott stöd i verksamheten och i min roll som ordförande.

Många kontakter utanför vår förening har förevarit under året, gällande hembygds- och fornminnesfrågor. Kontakter har skett med bl.a. Östhammars kommun då det gäller Edlunds fotografier o material samt planering inför Östhammar 650 år. Många kontakter har också skett med Upplands Fornminnesförening och övriga hembygdsföreningar i Uppland samt Visit Roslagen.

En kontaktväg är vår närvaro på Facebook som gillas av många och där vi når en yngre publik vi annars inte skulle nå.

Traditionell Gökotta på Kristi himmelfärdsdag genomfördes vid Sandikaön med inslag av blomexkursion på en mycket vacker plats. En trogen liten skara hade en fin morgon tillsammans.

Nationaldagsfirande 6 juni genomfördes traditionsmässigt. Efter musik talade Kerstin Lindbom f.d. rektor på Frösåkerskolan. Vi hade åter tur med vädret och solen lyste när fanborgen i täten för musikkåren Al Fine kom gående från torget. I år samarrangerades dagen med Östhammars Kommun som hälsade nya svenskar välkomna och som fick sina medborgardiplom. Musiken underhöll, kaffe serverades och evenemanget avslutades med vår nationalsång. På sådana högtidsdagar tycker säker alla att Sverige är fantastiskt!

Föreningens hemvändardag i juli firades med allsång och en liten auktion. Ett föredrag hölls om Mathias Lundqvist liv och gärning och om den bok som föreningen givit ut, en kulturskrift av stort värde som beskriver sjöfart och utveckling i Östhammar med omnejd under perioden 1870–1925.

Didrikssonska loftboden har under hösten fått nytt tak, en omfattande insats av våra medlemmar. Flera sådana insatser kommer att behövas kommande år för att hålla alla våra hus i gott skick.

Under sommaren, fem veckor fredag till söndag, har hembygdsgården varit öppen med möjligheten till fika och se våra samlingar. Ett stort tack till de som ställt upp för att göra detta möjligt. Målsättningen är att vi skall kunna visa vår fina hembygdsgård och våra fina samlingar. I år blev det färre besök, mycket på grund av vädret. Ett annat försök att attrahera besökare är kvällsöppet med visningskvällar på Hembygdsgården. Föreningen har haft två besök av amerikaner med svenskt släktskap. John Lundin som skrivit en bok om sin släkt besökte oss med sin familj och John Jansen med släktkoppling till Långalma. John fascinerades av spinnrockarna och Holms verkstad, spinnrockar som hans far också tillverkat i USA.

Föreningen har vid tre tillfällen fixat kaffe och hållit föredrag om kända personer och gamla miljöer i Östhammar med omnejd för de boende på äldreboendet Edsvägen 16.

Fornminnesutflykten på hösten, som gick till Hargs bruk med omgivning, var mycket välbesökt. Vår revisor Lennart Andersson förevisade och berättade om äldre verkstäder i bruket och guidade oss i det fantastiska museet med över 6000 föremål. Efter fika i bruksmiljö for vi till Runstenen vid Kråkmöte. Där berättades det om denna i flera avseenden unika sten och även om övriga Runstenar i Östhammar kommun. Utflykten avslutades med besök vid Elfsjön (Älgsjön) norr om Hargs kyrka där Vivi Lindberg berättade om sjön och dess ursprung. Ett uppskattat arrangemang med många deltagare.

Arbete med att förbereda Föreningens Jubileumsutställning Östhammar 650 år har pågått och inriktning planeras bli Östhammars Fotohistoria, urval av föreningens samlingar och Östhammars Tidning.

Digitalisering av Östhammars Tidning har fortgått under året i olika former. Åren 1940, 1945, 1950, 1955 och 1960–1964 har digitaliserats, totalt 9 år. Tidigare har åren 1887–1898, 1902, 1905, 1915 digitaliserats. Dialog sker med kommunen om hur materialet skall publiceras för allmänheten. Detta projekt, som vår sekreterare Tommy Sjölander så förtjänstfullt sammanhållit är ett angeläget arbete och efterfrågat av många som vill kunna bläddra i gamla nyheter, annonser och berättelser. Förhoppningen är att materialet skall kunna presenteras och göras allmänt tillgängligt under 2018 via biblioteket.

Studiecirkel med inriktning på att intervjua seniora personer med god insikt och kunskap om Östhammars historia har genomförts och dokumenterats. Vi har nu 26 personer inspelade med ca 45–60 minuter var. Ett mycket viktigt arbete, som är en verksamhet jag hoppas vi kan fortsätta med under kommande verksamhetsår.

Ett omfattande inventeringsarbete har genomförts av dokumentationen såväl som föremålen i Hembygdsgården. Vi kan konstatera, att våra samlingar är omfattande och att en ny datoriserad inventarielista har skapats med sakkunnig hjälp Lars Göran Berg.

Att kunna berätta om och visa Östhammars Fotohistoria är ett projekt föreningen driver. Målsättningen är att under 2018 kunna visa och presentera detta i vårt museum.

Vårt fina Lindmansur som står i Löflingska gården ur har servats och fått en professionell genomgång och går nu som klockan.

Föremål har under året sänkts till föreningen, tack till alla givare.

Jag vill som avslutning rikta ett stort tack till alla ideella krafter som bidragit och som stöttar och som gör vår verksamhet möjlig.

Tack

Texterna i Medlemsbladet är skrivna av styrelsens medlemmar, exklusive Stig Unges och Tor Schrams avsnitt.

Planerade aktiviteter 2018

22 februari (torsdag) kl. 18.00

Årsmöte i SKB:s lokal
Norra Tullportsgatan Östhammar.

25 mars Firande av Östhammars födelsedag

7 - 8 maj (mån-tis) från kl. 9.00

Städdagar inom- och utomhus vid
Hembygdsgården.

10 maj (torsdag) Gökotta

Samling kl. 06.00 parkeringen Konsum

23 maj (onsdag) Hembygdsgården

18.00 temavisning av muséet

6 juni (onsdag)

Sveriges Nationaldag firas traditionsenligt
vid Hembygdsgården.

1 juni- 15 juli Jubileumsutställning

Östhammar 650 år, SKB:s lokal

24 juni Midsommardagen

Ekumenisk friluftsgudstjänst
vid hembygdsgården

29 juli (söndag) kl. 13.00 – ca 16.00

Hemvändardag med liten auktion

Öppet museum fredag-söndag kl. 13-16

6-8 juli, 13-15 juli, 20-22 juli, 27-28 juli,
3-5 augusti

29 augusti (onsdag) Hembygdsgården

18.00 temavisning av muséet

16 september (söndag) kl. 12.00 – ca 15.00

Öppet Hus

Visning av Båtsmanstorpet i Marka

Ytterligare information kommer i
AnnonsNytt och på föreningens Facebook-
och hemsida www.hembygd.se/frosaker

Årsbokslut 2017-12-31

Intäkter	Kronor
Medlemsavgifter	41 200
Servering	9 300
Projekt Boken	21 500
Projekt Östhammars Tidning	63 900
Övrig försäljning	4 600
Bidrag o gåvor	2 600
Ändamålsbestämda medel	30 200
Summa intäkter	173 300

Kostnader	Kronor
Direkta medlemsavgifter	20 100
Direkta kostnader servering	1 500
Projekt Östhammars Tidning	53 800
Annonser	3 400
Kontorskostnader, porto	1 600
Elkostnader	16 200
VA-avgifter	4 500
Fastighetsskötsel/underhåll	32 500
Försäkringspremier	23 100
Bankkostnader	1 200
Övriga kostnader	6 300
Avskrivningar	6 500
Summa kostnader	170 700

Årets resultat **2 600**

Eget kapital

Ingående balans	324 800
Årets resultat	2 600

Utgående balans **327 400**

Medlemsavgiften för 2018 är

150 kr /enskild

250 kr / familj

Plusgiro 491 86 29-9

Var god ange medlemsnummer eller
namn och adress på inbetalningskortet.

Östhammar från grunden

Det som firas i år är som bekant inte stadens riktiga ålder, bara den tid som förflutit sen fyra till Enköping utsända östhammarsbor i mars 1368 lyckades få träffa den nye kung som satts upp på tronen efter att en stormanskoalition lyckats militärt besegra den tidigare kungen och kasta honom i fängelsehålan. Okonstitutionellt men effektivt.

I denna osäkra tid övertygade den lilla stadens delegation den nye kungen att han borde med sitt namn på pergament bekräfta de gamla rättigheter som stan enligt dess utsända representanter haft sen förfädernas tid, men som tyvärr inte fanns att visa upp. Man bad den nya statsmakten om en ny bevittnad utskrift helt enkelt. Och kung Albrekt av Mecklenburg, som säkert ännu hade en vag bild av var staden fanns och av dess eventuella betydelse men måhända såg för sig framtida skatteintäkter, grep den 25 mars gåspennan och skrev första raden i stadens historia. Eller...

200 år äldre?

Hur gammal är då Östhammar egentligen? En riksdagsman från Östhammar, borgmästare Samuel Groop, hävdade i riksdagen 1762 att staden då haft stadsrättigheter i 600 år, alltså var så där 200 år äldre än privilegiebrevet från Enköping. Skulle det stämma hamnar vi runt första millennieskiftet. Att området var väl bebyggt vid den tiden stöds av att några av gravarna har förkristen prägel. De övriga är gravlagda enligt det skick som föreskrevs av den kristendomen slog igenom här vid 1100-talets början.

Att Östhammar verkligen tillhör landets äldsta städer och tidvis haft en ganska framträdande roll i skeppsfart, hantverk och fiske är en sak. Stor har ändå staden aldrig varit. Många av oss äldre minns väl när Östhammar intog platsen av den allra minsta staden i landet. Situationen ändrades först i och med den våg av kommunsammanslagningar som drog över landet efter andra världskrigets slut och som för Östhammars del kulminerade nyårsnatten 1956/57. När Frösåkers storkommun anslöts till staden blev Östhammars stadskommun i ett slag den näst störst i landet.

Fick vända ansiktet mot Uppsala

Då låg ändå de största förändringarna ett tiotal år framåt i tiden. Den länsindelning som i stort gällt här sen 1600-talet revs upp, östhammarsborna fick lämna Stockholms län och blev på 70-talet medborgare i Uppsala län. De kommunsammanslagningar som skapat den vidsträckta Östhammars kommun vi känner i dag, genomfördes 1974 och kom att i grunden förändra gränser och förutsättningar för innevånarna i 12 kommuner och två städer.

Stig Unge

Varför Östhammar och transportleder på vikingatiden

Ser man på kartor runt nuvarande Östhammar, Gammelbyn och Eds by och har havsnivån på 1000 talet inritat (vikingatiden), så visar de hur vattnet från saltsjön nådde ända upp mot Eds by och omringade flera av de områden som då var öar, men som vi idag ser som en del av Östhammar med omnejd. Se nedan.

Beaktar vi de fornlämningar vi känner till kring Östhammar, Gammelbyn och Ed ser vi ett mönster var människor byggt och bott. De synliga spåren är gravar och lämningar från bosättningar.

Det fanns då som nu behov av transporter och handel. Det var viktigt för befolkningen, i skärgården att kunna komma i kontakt med spannmålsodlande bönder och t.ex. byta fisk mot brödsäd.

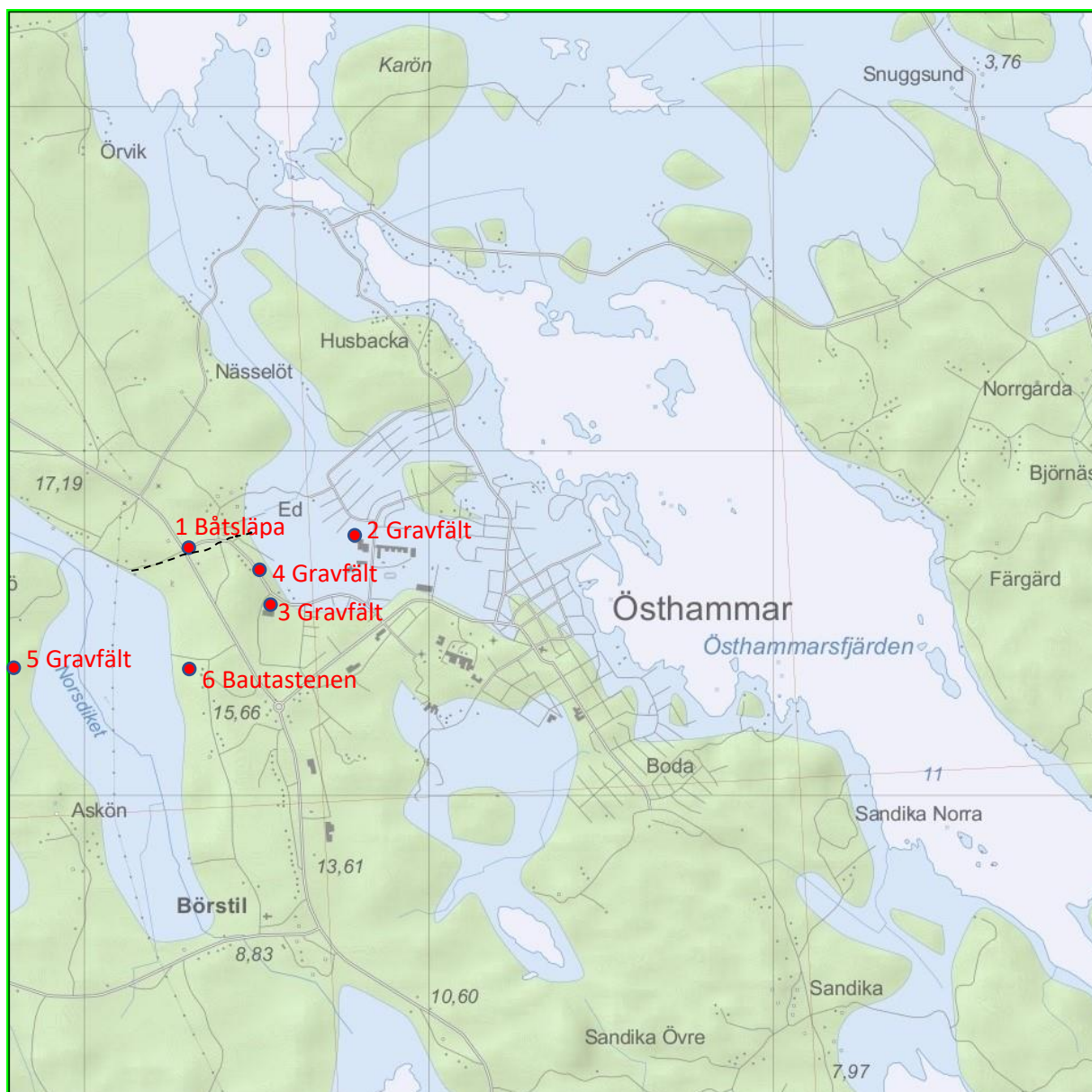
Vi kan av dessa skäl sluta oss till att saltsjöns vattenväg som slutar i förlängning av Bilsta-ängarna mot Eds by och via en båtsläpa ett ”ED” (1) mot sötvattenvägarna i Norsdiket, var en viktig transportled. Norsdiket, som då var mycket mer vattenförande än idag och som anslöt mot Assjösjön och vidare mot Olandsån gav denna transportmöjlighet med båt. Detta var infarten som ledde till Upsal och hednatemplet. Denna vattenväg trafikerades troligen av fiskare och jägare från saltsjön och bönder från inlandet. Vid ”omlastningsstationen” uppstod förutsättningarna för en mer permanent handelsplats och en permanent bebyggelse. Grunden för ett framtida samhälle hade skapats Öster om Eds Hammar

Att ta sig till hednatemplet i Upsal i Tiundaland var också viktigt. Denna platsen vid kusten utgjorde då Tiunda Rod ”Roden” senare Roslagen. Enligt Snorre Sturlasson i Ynglingasagan låg Upsal och alla svears ting i Tiundaland, och där hölls regelbundet vart nionde år ett stort blot till vilka många kungar sökte sig.

Snorre säger att Tiundaland är den rikaste och bästa bygden i Svitjod; till den sluter sig hela riket, där är konungens säte, där är ärkebiskopsstolen och där ligger Upsal varifrån Upsal öd har fått sitt namn. Över varje lagsaga finns en lagman, men alla lagar är underställda Upplandslagen och alla lagmän är underställda den som är i Tiundaland.

Fornlämningar berättar

I samband med byggnation av Eds skola 1975 undersöktes ett gravfält (2). Sammanlagt kunde ett 15-tal individer i gravar tas tillvara. Vissa hade endast tandemaljen bevarad och andra hade kompletta skelett. Bland fynden fanns ett silvermynt präglat i Tyskland ca år 1030 och enstaka kamfragment. Datering 1000- och 1100-tal.

Karta från SGU, som visar strandnivån år 1000

På andra sidan av dåvarande vattnet mot Eds Hammar, där Lantmännen 1970 (3) byggde verkstad och upplag, hittades också gravar från samma tidsperiod. Gravfältet, ca 160x80 m (NÖ-SV) bestod av 32 fornlämningar, 12 högar och 20 runda fyllda stensättningar. Fornlämningarna (4) ligger i vägslänten och är mycket skadade av vägen. I slänten ligger frameroderat benmaterial. Provundersökning gjordes öster om fornlämningen, och där påträffades början av en sothorisont med skärvsten och enstaka kol, vilket bedöms vara rester från äldre boplatser. Fynd av keramik, brända ben, järnfragment, nitar, nitbrickor, bronsfragment, en fyrsegmenterad silverfoliepärla, spik och träkol. Datering till vikingatid.

Flyttar vi oss över "Båtsläpan Edet" kommer vi fram till vattenvägen Norsdiket. På båda sidor vid Assjö finns gravfält 155x60 m (NNV-SSÖ) bestående av 50 fornlämningar. Dessa utgörs av 26 högar och 21 runda, övertorvade stensättningar och 3 rösen. Högarna är 5–10 m i diam. och 0,4–0,8 m h (5). Området är nu via hembygdsföreningen utmärkt med blå fornminnesskylt.

Även på östra sidan av Norsdiket vid Eds plantskola ligger stora gravfält som tyder på tidig bebyggelse. Gravfältet är 110x90 m (NÖ-SV), bestående av 60 fornlämningar. Dessa utgörs av 58 högar och 2 runda stensättningar. Högarna är 3–8 m diameter.

Här på den östra sidan av Norsdiket står en ståtlig Bautasten (6) över ett större gravröse som är omringat av mindre gravar. Detta fornminne hålls gräsklippt och fin av hembygdsföreningens medlemmar. En informationsskylt är uppsatt av hembygdsföreningen i anslutning till fornminnet.

Platsen för Bautastenen valdes för att den gravsatte hövdingen under Bautastenen skall överblicka transportvägen Norsdiket.

*Bautastenen, Karl-Artur Sjöblom och Bengt Nordström har röjt och gjort fint runt stenen
Foto Bo Eriksson*

En handelsplats uppstår

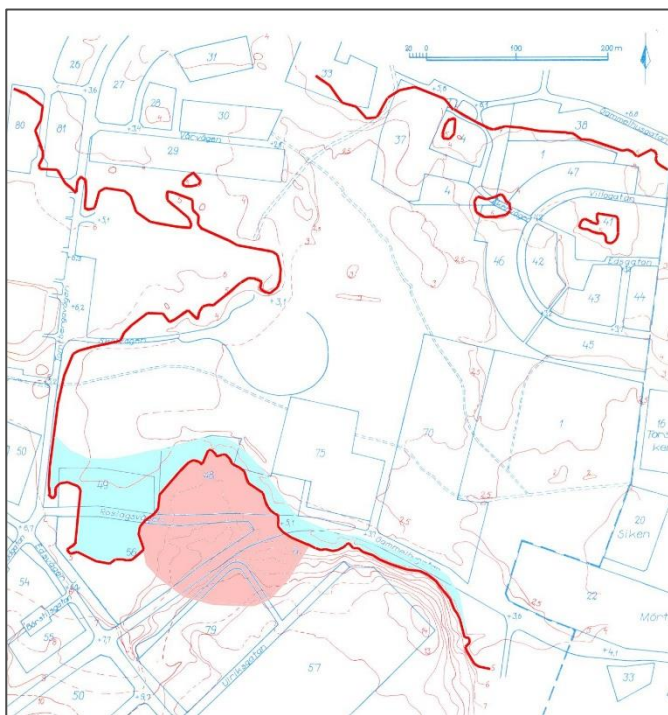
Av ovanstående förstår man lätt att här var en plats där fiskare, jägare sjöfarande på saltsjön mötte bönderna från inlandet för att göra affärer och byta varor. En handelsplats uppstod som under 1200-talet utvecklades i det gynnsamma läget vid viken mot Ulrikebergsområdet där bryggor och permanent bebyggelse uppfördes.

Vid busshållplatsen vid Ulrikeberg upptäcktes rester av bryggor och stolpar när en mindre arkeologisk undersökning gjordes i samband med grävningar gjordes för busshållplatsen.

Då en mer omfattande arkeologisk undersökning för hela området saknas får slutsatser dras av fornlämningar och dokumenterade studier.

Utvecklingen av en stad ”Öster om Eds hammar” är en rimlig härledning av namnet Östhammar.

Östhammar före 1491

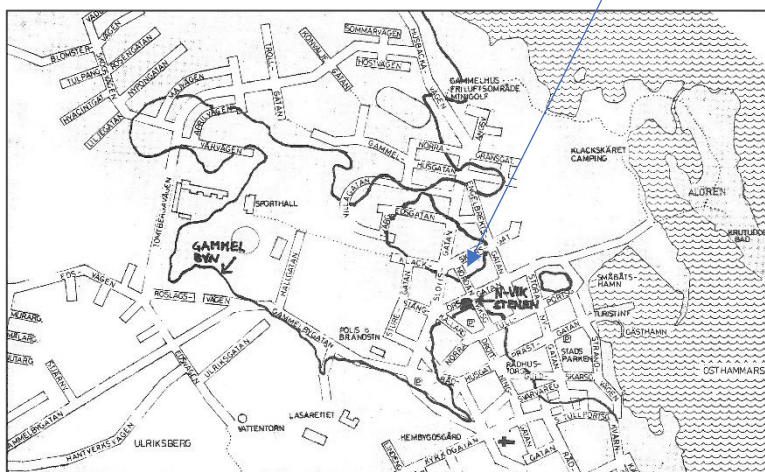
Östhammar har troligen funnits som stad redan under 1200-talet, bildat som en följd av den handel som här förekom mellan fiskare från saltsjön och bönder från inlandet. Staden låg då vid den vik som fanns nedanför nuvarande Ulrikebergs området och Beijers virkesförsäljning, se karta.

Den bruna markeringen är staden på 1300- och 1400-talet och det ljusblå är hamnområdet.

Namnet Östhammar härleddes ur öster om Eds Hammar (ordet Hammar, stenig skogbevuxen mark). Eds Hammar är den skogbevuxna steniga åsen, som leder från höjden vid utfartsvägen, Gammelbygatan och Stjärngatan mot Eds by. Öster om

denna plats anses staden ha legat från ca 1200 till 1491.

Här fanns på den tiden förutsättning för en hamnanläggning och skyddat läge för skutor och annan sjöfart. Vattnet gick långt upp på Bilstaängarna och färdvägen ut på öppet vatten gick via leden vid det idag täckta Bilstadiket och passerade "Stenen" i Nordanvik. Denna sten utgjorde ett undervattensgrund vilket vid denna tid sågs som en fara för sjöfarande. Sägner säger att sjömännen bad: "För stenen i Nordanvik bevara oss milde Herre Gud"

Strandlinjen 1373

De som grundade staden var fiskare och hantverkare. Dessa borgare hade alla dessutom ett litet jordbruk för att klara försörjningen.

Det äldsta dokument som styrker stadens ålder är från 25 mars 1368 skrivet i Enköping. Det är undertecknat av den då regerande kungen Albrekt av Mecklenburg. Han stadfäster de privilegier och friheter som staden tidigare haft av hävd och ålder.

Dokumentet skriver: "arvingar och efterkommande alla de frälse och privilegier som de och era föräldrar av ålder haft". Detta visar att det då var känt av kungen och hans tjänstemän att

staden hade funnits sedan tidigare. Kungsbrevet, som finns bevarat i kommunens arkiv, beskriver alla de privilegierna som tillkommer staden.

Staden gavs rätt att hålla marknad och ensamrätt att sälja och köpa varor, vilket fick säljare och köpare att komma till stadens torg. Vid in- och utförsel fick man betala tull till kungens tjänstemän. Tull var en av kungamaktens viktigaste inkomster så det fanns ett ömsesidigt intresse att gynna staden.

Det kungen bekräftar i privilegiebrevet är borgarnas ensamrätt till handel och köpenskap.

Gällande stadens ålder så finns ett brev undertecknat av kung Adolf Fredrik 31 augusti 1762. Där står att Östhammars dåvarande borgmästare Samuel Groop framhållit ”att staden under 600 år haft stadsrätt och privilegier och till kronan erlagt utskulder”. Är Groops uttalande riktig så bekräftas att staden är mycket gammal och funnits på 1100-talet.

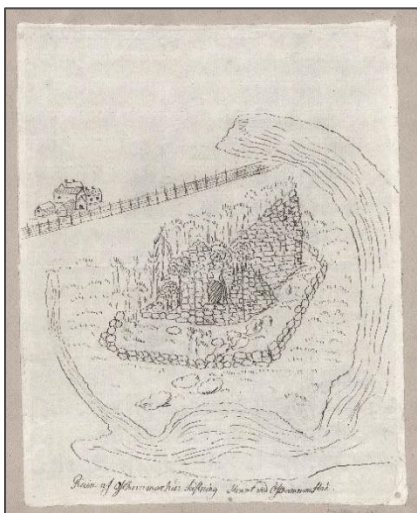
Kung Albrekt besökte Östhammar den 28 oktober 1383 och lämnade då ett skriftligt medgivande att staden fick hålla årlig marknad, 10:e dag jul alltså i januari samt hålla torgdag varje lördag. Även detta brev finns i kommunens arkiv.

1444, 7 maj bekräftar Kung Kristoffer av Bayern stadens privilegier i ett brev och tillerkänner Östhammars borgare fri handel och sjöfart. I brevet skrivs att en av kungen utsedd fogde skall skickas att övervaka Östhammar och Östhammars Län för att tillse att stadsskatt och övriga skatter hanteras korrekt.

Detta endast 10 år efter att den tidigare danske fogden på Östhammarhus 1434 körts iväg vid Engelbrekt upproret. Östhammarhus låg vid nuvarande Husbacken. Hus på den tiden var liktydigt med slott.

Nedan en rimkrönika om denna händelse.

*Tha Roskarla förfara
Engibrichht för Stockholm wara
Osthammar mände han hota
Fougten fick det genstan veta
Han strax til skiups bar
Att Thet ther uppa war
Tha ute war hwad ther war inne
Han tände I eld och låt det brinne
Thet brände han nider i Grund
Och for til Stockholm i samma stund*

Dessa på bilden beskrivna lämningar över Östhammarhus finns inte kvar idag. Det sägs att utfyllnaden vid Källörsgrundet och som idag utgör Källörssparken består av sten från denna lämning.

Att Östhammarhus legat just där är rimligt lätt att förstå. På den tiden var Husbacken en ö, med en annan ö på andra sidan sjövägen ut ur staden norrut. En strategisk plats för att övervaka och kunna kräva tull på passerande fartyg in och ut ur staden norrifrån

Till denna plats gick på den tiden en väg via Eds by som anslöt till vägen till Börstils kyrka, där de tre huvudvägarna gick samman i ett trevägskors, till Stockholm, Uppsala och

Gävle. En viss uppblomstring av stadens näringsliv ägde rum vid den här tiden. Särskilt sjöfarten synes ha blomstrat. Detta föranledde borgmästare i Stockholm att hos kungen klaga och begära att Östhammar skulle förklaras för olaga hamn. De ansåg denna handel vara till stort förfång och fördärlig skada för Stockholm.

I sitt öppna brev 1461 den 29:e augusti förklarar Kung Kristian I Östhammar för olaga hamn och förbjöd staden införa och utskeppa något gods. Ett svårt slag för Östhammarsborgarna, som dessutom såg att vattnet forsade ut ur viken. Landhöjning gjorde att den gamla hamnen blev allt mer otillgänglig

Man kunde konstatera att sjöfarten och fisket hämmades av allt grundare förhållanden vid stadens hamn och anöringsplatser. Borgarna började överväga att flytta till en lämpligare plats med bättre sjöförhållanden. En plats Öregrunds näs på Medelörs bolstad i Börstils socken, utsågs.

Staden beslutade att sända fyra borgare; Anders Botwidsson, Nils Hansson, Anders Person och Jöns Andersson till det i Uppsala församlade rådet, riksmötet, och där begära hos riksföreståndaren Sten Sture d.ä. och ärkebiskop Jacob Ulfson samt riksens råd att få flytta staden till Medelörs bolstad dvs Öregrunds näs.

Av Sten Sture d.ä., ärkebiskopen och riksens råd fick man den 18 mars 1491 skriftlig bekräftelse i ett dokument. Där står att Östhammars borgare får ta med sig och nyttja alla de rättigheter, friheter och privilegier som staden hittills hade haft till den nya platsen. I dokumentet uppmanas borgarna bl.a. att vid byggande på den nya platsen, tomterna rättmätigt skulle fördelas. Det noteras också att om en tvist vid nybyggandet skulle uppstå "skole the tillflykt hafwe" till ärkebiskopen Jacob Ulfson eller lagmannen i Upland Greger Mattson.

Så gott som alla flyttade och endast några blev kvar vid den gamla hamnen. Trots det stränga förbudet mot sjöfart från 1461 syns näringen likväl blomstrat, troligen togs även skeppen, skutorna med till den nya platsen. I en skrivelse av 10:e augusti 1502 utfärdad av riksföreståndare Sten Sture d.ä. överväger riksens råd och Stockholms borgmästare, att den segling och handel som Östhammar, Öregrund och Gävle bedriver med Lybeck, Danzig och Reval icke kan vara Stockholm och riket till gagn och särledes Stockholm till fördärv och förnedring. Förbud utfärdades för de svenska städerna norr om Stockholm att segla och handla på utrikes hamn. Kanske detta förbud, som uppenbarligen inte åtlöydes, föranledde att Öregrund på kungens order nedbrändes helt 1521, endast 30 år efter nybyggnationen?

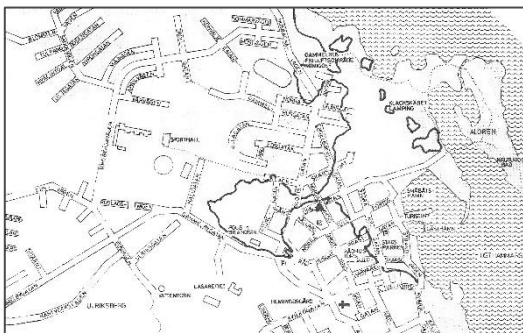
Östhammar 1521–1700

Återflyttningen

Efter att Öregrund bränts ner på order av Kristian Tyranns, (Kristian II) ståthållare i Stockholm 1521, flyttade de flesta borgarna tillbaka till Östhammar. Öregrund hade då funnits i endast 30 år.

Befallningen som utfärdades till en statens tjänsteman vid namn Knut Andersson, var att se till att före fastlag Öregrund bleve nedbränt, dock skulle de boende få förvarning så de kunde rädda sig och sitt lösöre.

De flesta av borgarna som bestämde sig att flytta tillbaka till Östhammar insåg att en ny boplatz måste sökas. För att kompensera för det allt lägre vattenståndet där Gammelby ängarna blev alltmer uppgrundade, flyttade man närmare saltsjön till Gullskäret. Där ordnade man med boende och sjöbodar för fisket. Denna plats omfattar området mellan kyrkan och Rådhusorget. (Torget som nu håller på att förskönas med konstverk av en säl, det mest hatade djuret av Östhammars fiskeborgare, hur det kan bli!)

Strandlinjen 1549

Östhammarsborgarna kom på den nya platsen ganska snart igång med fiske, handel och hantverk. Kung Gustav 1:e (Wasa) utfärdade 22 januari 1539 ett skyddsbrev och bekräftelse av stadens rättigheter. I brevet skrivs att kungamakten skall skydda och försvara Östhammars undersåtar med hustrur och barn samt deras egendomar. Han skriver också att de tidigare av ålder och av äldre kungar och herrar givna friheter och privilegier framgent skall gälla för staden Östhammar.

I ett brev av den 31 januari 1550 skriver kungen att såväl Stockholm, Gävle som Östhammar beslutat att med stora skepp besöka England, Nederländerna och Frankrike. Möjligen för att skydda Stockholms handel och företag från konkurrens. Ett nytt brev kom 1554 från Kgl Majt med order om att Östhammarsborna skulle flytta tillbaka till Öregrund. Många åttlydde beslutet men flera stannade kvar på Gullskäret.

Det nya området tillhörde Gammelbyns bönder och markägare. En tvist om marken och ägandet kulminerade dock först 1780, vid ett ting vid Frösåkers tingsrätt, där stadens gränser och rätt till marken slogs fast.

Även Öregrund försökte omedelbart efter ryssarnas nedbränning 1719 förhindra att Östhammar skulle återuppbyggas och fortsatt vara en stad. 12 juni 1722 lämnade man in en skrivelse till landshövdingen om att Östhammar som avfälligt från Öregrund, borde mista sin stadsrätt. Man anför allehanda skäl som bl.a. att man från Östhammar fiskar vid Gräsön och hotar Öregrunds fiskare med att sönderhugga deras båtar. I augusti samma år skriver Östhammarsborgarna till landshövdingen att beskyllningarna saknar grund och staden med sin ålder och sitt gynnsamma läge bör få behålla sina rättigheter och privilegier. Vidare skriver man att Östhammar tidigare legat där nu Gammelbyn är.

Nu börjar en tid av rivalitet mellan de två städerna som kom att pågå under flera hundra år och som man kan se spår av ännu idag. Trots starka påtryckningar om Östhammars upphörande från de som flyttat till Öregrund, kom Gustav II Adolf och drottning Kristina efter varandra att beskydda Östhammar och dess fiske.

Fiskarskrået

Säkert insåg Kgl. Majt vikten av att upprätthålla strömmingsfisket för Östhammar, fisket var en viktig stapelföda för befolkningen. Östhammarsborgarnas vanliga fiskevatten var i Ålands hav utanför Singö när man inte fiskade i hemmavatten. Vid fiskesäsongens början seglade man till Måssten eller Gåssten, där man hade sina fiskarkojor, som man bodde i under hela fiskesäsongen. Fiskarstadgan gav klara förhållningsregler, ingen fick börja dagens fiske förrän fogden blåste i sitt horn. I stadgarna fanns också regler om böter vid olika förseelser. Att stjäla en annans åra kunde t ex kosta sex öre, men att ta en så enkel sak som ett öskar kunde ge böter på hela 40 mark. Förklaringen på de höga böterna i det fallet var att öskaret kunde vara livsviktigt. Om båten började läcka och öskaret var borta kunde ju båten sjunka och fiskaren drunkna.

Fiskarna var så många att de ansåg att inget fick bestämmas i staden Östhammar om de inte var närvarande. Att fiskarna var ett egensinnigt och självmedvetet folk kan förstås av ett citat från 1600: "Vi fiskerskap förbjuder magistraten att i vår frånvaro något bestämma och avgöra. Det är vi som här regera. Det är vår kyrka, vårt rådhus och vår spöpåle också".

Den 23:e maj 1589 fastställer och förnyar kung Johan III Östhammars Stadsprivilegier och friheter samt lovar kungligt skydd mot de Öregrundsbör som vill fördriva Östhammarsborna från hus och hem.

Då Gullskäret var trångt och mer mark behövdes för stadens utveckling skickades en delegation till Kungs för att få hjälp med att tilldelas mera mark.

Gustav II Adolf skriver i ett brev 16 sept. 1616 som svar, att landshövdingen Bure skall utreda och föreslå vilka åtgärder som kan anses var rimliga för att möta Östhammarsborgarnas önskemål och behov av mera mark. I brevet skrivs att en halv Cronogård och två halva skattgårdar uti Gammelbyn bör övervägas att tillföras staden. Då inget sker uppvaktar borgarna i Östhammar åter Kgl. Majt. Den 27 april 1620 uppmanar och befaller kungen i brev till landshövdingen, att se till att dessa gårdar upphandlas från bönderna i Gammelbyn, som hävdar sin rätt marken, och se till att denna överförs till staden.

Det synes som marköverföringen inte heller denna gång blev verkställd - förståeligt att en liten stads behov av tomtmark, mulbete och fiskevatten inte kom i förgrunden då krigen på kontinenten tog allt intresse för kung Gustav II Adolf. Dock skriver drottning Kristinas förmyndarregering i ett brev från 1638, "Kgl Majt förstår att då någon rättslig process ej verkställts och att ärendet, om det inte förs vidare, så skall detta hanteras i hovrätten".

År 1641 utser staden Johan Jacobsson att vid laga ting i Frösåkers härad företräda borgarnas och stadens intressen. 27 okt 1641 håller häradsrätten förhandling om stadens mark. Det konstateras: "De bo på frälsejord och måste ge frälse mannen lön och lega för vart år och Staden råda ej över fiskevatten utan måste lita på omliggande byar som Ed, Gammelbyn och Sandika för tillgång till fiskevatten, tillika gällande skog som mulbete."

29 mars 1647 överför drottning Kristina till Östhammar ett fjärdedels kronohemman av Gammelbyn 3. Denna mark blir komministerns lön och får senare namnet komministerbostället.

Drottning Kristina bekräftade 31 okt 1650 åter stadens privilegier, friheter och det till staden tilldelade kronohemmanet.

Svårigheterna med att få staden att växa som följd av bristen på egen mark har varit en ständig fråga och sysselsatt de styrande ända in på 1900 talet.

Ägandefrågor och rätt till mark har varit föremål för tvister med bönderna i Gammelbyn sedan inflyttning gjordes till Gullskäret. Vid en lantmäteriförrättning 1759–60 gjord av lantmätare Collin, begärs handlingar fram, som kan styrka Östhammarsborgarnas påståenden om ägarförhållanden. Då de flesta gamla dokument förkommit som följd av ryssarnas nedbränning av staden 1719, var det svårt att få fram fullständig dokumentation. Dock kunde man visa upp en gammal bok med kopior på köpebrev från 1600 till 1670. Denna bok som funnits hos oss på Hembygdsföreningen har nu överlämnats till Majestratsarkivet på Landsarkivet i Uppsala.

Lantmätaren kunde ur detta dokument sluta sig till vilka ägarförhållanden som rådde och med lagmansrätten 31 maj 1776 och hovrättens utslag 28 juni 1780 slogs äntligen fast ägarförhållandena och vilken mark som tillhörde staden. Tomtöre och vederlag har länge erlagts av stadens borgare till kronan och Gammelbyns hemmansägare.

Staden som den byggdes på Gullskäret var liten och utgjorde en ringa plats. Från Gullskäret ner till stranden fanns då stigar till de sjöbodar som fiskarna hade. Fisket var huvudnäringen i staden fram till och med 1800-talet, även om hantverket kom väl igång under sent 1600- och 1700 tal.

På 1920-talet då man grävde för avlopp i Gullskärskvarteret hittades rester av bryggor och grundstolpar till sjöbodar i gatan.

Ryssarna kommer

Som om inte denna problematik med tillgång till mark var tillräcklig, så kom ryska galärflottan 1719 till Östhammar som följd av Peter den Stores påtryckningar för att nå en fred med Sverige. 11 juli 1719 siktades den ryska flottan utanför Roslagskusten vid Rådmansö med ca 30 linjeskepp och 140 galärer. Söndagen 17 juli kom den del av ryska stridskrafterna som var avdelade för kusten norr om Stockholm till Östhammar. Befolkningen var helt oförberedd och inget motstånd kunde mobiliseras. Kosacker red inåt landet medan fotfolket stannade och plundrade staden. Befolkningen kunde bara se på och när kosackerna återvände tände man på hela staden som förutom kyrkan brann ner till grunden.

I en förteckning från okt. 1719 beskrivs förödelsen. Rådhuset, 78 gårdar och 83 hushåll nedbrändes. Förteckningen är undertecknad: På magistratens vägnar borgmästaren J J Sporenberg, rådmännen Anders Öhrnström, Olof Mickelsson Håmman och Erik Eriksson Kruus. Värdet av det brunna uppskattades till 48 050 daler kopparmynt i dagens penningvärde 1,3 miljoner kr och med hänsyn tagen till inflationen, ca 35 miljoner.

Att ta sig in i skärgården krävdes kunnande, det hade ryssarna skaffat redan 1716 då man vid Gåssten, Östhammars fiskeplats utanför Singön, tagit Östhammarsfiskare som fångar. Ryssarna nyttjade fångarna, som lotsar för att passera sund och undervattensgrund. Gamla

stenbroar under vattenytan i Tuskö- och Långalmasunden, anlagda på 1400-talet, hjälpte inte när ryssarna hade navigeringskunnig lokal befolkning ombord.

Östhammar byggs upp igen

Att bygga upp staden igen understöddes av skattefrihet några år och staden repade sig sakta. Återuppbyggande underlättades inte av att Öregrundsborna med sin ivrige borgmästare E Kindberg flera gånger klagade till landshövdingen och bad riksdagen att Östhammar måtte frångå sina stadsrättigheter. I ett kungligt brev och resolution 1724 förklaras att Östhammar skall få behålla sina stadsrättigheter, privilegier och friheter.

Succesivt artar det sig åter för Östhammar och staden får allt fler borgare och hantverkare.

Återuppbyggandet försvårades genom att staden saknade egen skog. Det behövdes timmer för att bygga nya hus och att köpa timmer var mycket dyrt. Priset för en enda stock var så högt som två daler silvermynt. 1726 skrev Östhammars borgmästare till landshövdingen för att försöka utverka rätt att hugga 300 stockar på Gräsö för att bygga rådhus och tullstugor. Denna anhållan avslogs dock av landshövdingen. Borgmästaren inlämnade 1734 en förnyad ansökan om att få avverka skog. Han påpekade då att Öregrund dels fått två års längre skattefrihet än Östhammar dels också fått rätt att hugga 3000 stockar. Landshövdingen fann då för gott att bevilja Östhammar rätt att fälla det nödvändiga timret.

Mark saknades och så sent som 1762 föreslogs att Gammelbyn 2 och 3 skulle tilldelas staden i utbyte mot de hemmansdelar av Norrboda och Klockarboda på Gräsö man tidigare blivit tilldelad.

Först 1805 beviljas detta markbyte delvis med det från Johan Lundberg förvärvade hemmanet Gammelbyn 3. Staden hade äntligen fått mark att expandera. Gammelbyn 2 som ligger vid kyrkogården ansågs vara för avsides för Östhammar så detta hemman tilldelades inte staden. Eftersom marken judiciellt och i kommunalt hänseende tillhörde Börstils kommun kunde ej byggande och boende där nyttjas, då man i så fall skulle få betala skatt till Börstils kommun. Denna begränsning hävdades först 1905.

Efter en uppvaktning den 27 maj 1895, då staden också önskade inkorporera Gammelbyn 4, tillerkändes även detta område Östhammar. Öarna Alören, Terrilören, Klackskär och Krutudden köptes också av staden från de borgare som ägde dessa.

Tänk att först nu efter över 300 år hade staden fått de eftersträvade utrymmet och förutsättningar för en ny stadsplan för tomter och utveckling.

Den moderna staden ser dagens ljus

1927 inkorporerades ½ mantal av Boda nr1 och då kunde det delvis bebyggda området med ångkvarn och såg samt mekaniskverkstad också utgöra en del av Östhammar. På 1900–1910 talet görs gator och tomter i ordning och Nya Stadsdelen planläggs.

1921 hade den lilla staden fått över 1000 innevånare.

På trettitalet görs en ny indelning i staden med kvarter med namn som Lärkan, Tallen och Braxen osv.

Hantverkets utveckling under 1700–1800 talet

Som tidigare berättats var det fisket som var huvudnäringen i staden och var skälet till kungarnas återkommande skyddsbrev och utdelning av Friheter och Privilegier. Successivt under denna period ökade handel men framför allt hantverket. På 1620-talet gjordes en översyn av de gamla stadslagarna från år 1350 och kanslern Axel Oxenstierna utarbetade nya förordningar för städerna. Då infördes också accisen, en slags produktionsskatt och tull på allt som var ”ätligt eller förslitligt”. Samtidigt gavs städerna ensamrätt, monopol, att handla och hålla marknad. På så vis kunde kungen och staten få inkomster av tullen.

Vid mitten av år 1700-talet utvecklades Östhammar till en verklig hantverksstad. Det första hantverksalster som såg dagens ljus är timglasen i Valö Kyrka gjort 1723. Man kom alltså i gång med verksamhet så snart efter ryssarna härjning 1719, det året då allt brändes ner och alla verkstäder och verktyg etc. blev aska.

Ett nytt Rådhus uppfördes i slutet av 1730. Huset var då utan torn. År 1782 genomgick rådhuset en grundlig renovering och uppgradering med bl.a. ett torn. En ny vaktklocka sattes upp, som bekostades av stadens borgmästare och rådmän. Klockan har följande inskription: ”Borgmästare Johan Lange och rådmännen bleckslagaren Abraham Bailett, kopparslagaren Pehr Carlsten, handlaren Claes Hellberg, handlaren Esaias Söderling, handlaren Hans Mann Ersson”

Borgare var den titel och status som krävdes för att i Östhammar få bedriva handel, hantverk och sjöfart. Borgerskap var ingen självklar rätt. Ville någon bli antagen till borgare i Östhammar, få burskap, som det hette, fick han lägga in en ansökan hos magistraten. Denna skulle vara styrkt med frejdebetyg, handlingar som t ex bestyrkte hans yrkeskompetens och en förbindelse från två borgare i staden. Dessa borgare åtog sig borgen för den sökandes skatter till staden för flera år framöver. Det var bara borgarna som hade rösträtt vid den allmänna rådstugan. Detta var på skråväsendets tid. Rörde det sig t ex om en skomakarmästare, som ville etablera sig i staden, så remitterades ärendet till stadens övriga skomakare. De fick avgöra om de accepterade en konkurrent eller inte. Samma gällde för sökande, som t ex ville bli skeppare eller öppna handelsbod i staden.

Redan 1743 finns i en skrivelse följande hantverkare nämnda: 2 smeder, 1 färgare, 1 glasmästare, 1 guldsmed, 1 sämskmakare och 1 skomakare.

1760 hade antalet ökat ordentligt: skraddarna Åkerlund, Lindgren och Holmström, färgaren Hellberg, hattmakaren Grönstedt, bagarna Witte o Widman, smederna Engman och Öhrn, skomakaren Goffeng, glasmästaren Lundman, krukmakaren Lindberg, sadelmakaren Dalin, guld- o silversmeden Noréus, kopparslagaren Carlsten, snickaren Norling och tenngjutaren Schyllerström.

Enligt en förteckning från år 1771 fanns det nu 31 hantverkare i staden, bland dem bokbindare, repslagare, karduanmakare, gördelmakare, målare, bleckslagare, handskmakare, garvare, perukmakare, tunnbindare, kakelugnsmakare, murare och slaktare.

Det året bodde 650 personer i Östhammar och antalet gårdstomter var 108. Då fanns det inte bara hantverkare utan t o m småindustri i staden. Det finns en uppgift om att 20 av borgarskapets unga döttrar var sysselsatta vid stadens tre fabriker. Det fanns då en liten tobaksfabrik, ett ullgarnsspinneri samt en ylle- och halvsidenfabrik med åtta vävstolar. Dessa industrier blev dock inte långvariga. Samtliga lades ned vid sekelskiftet.

Bägare tillverkad av Noréus 1763

Kallskål tillverkad av Schyllerström 1776

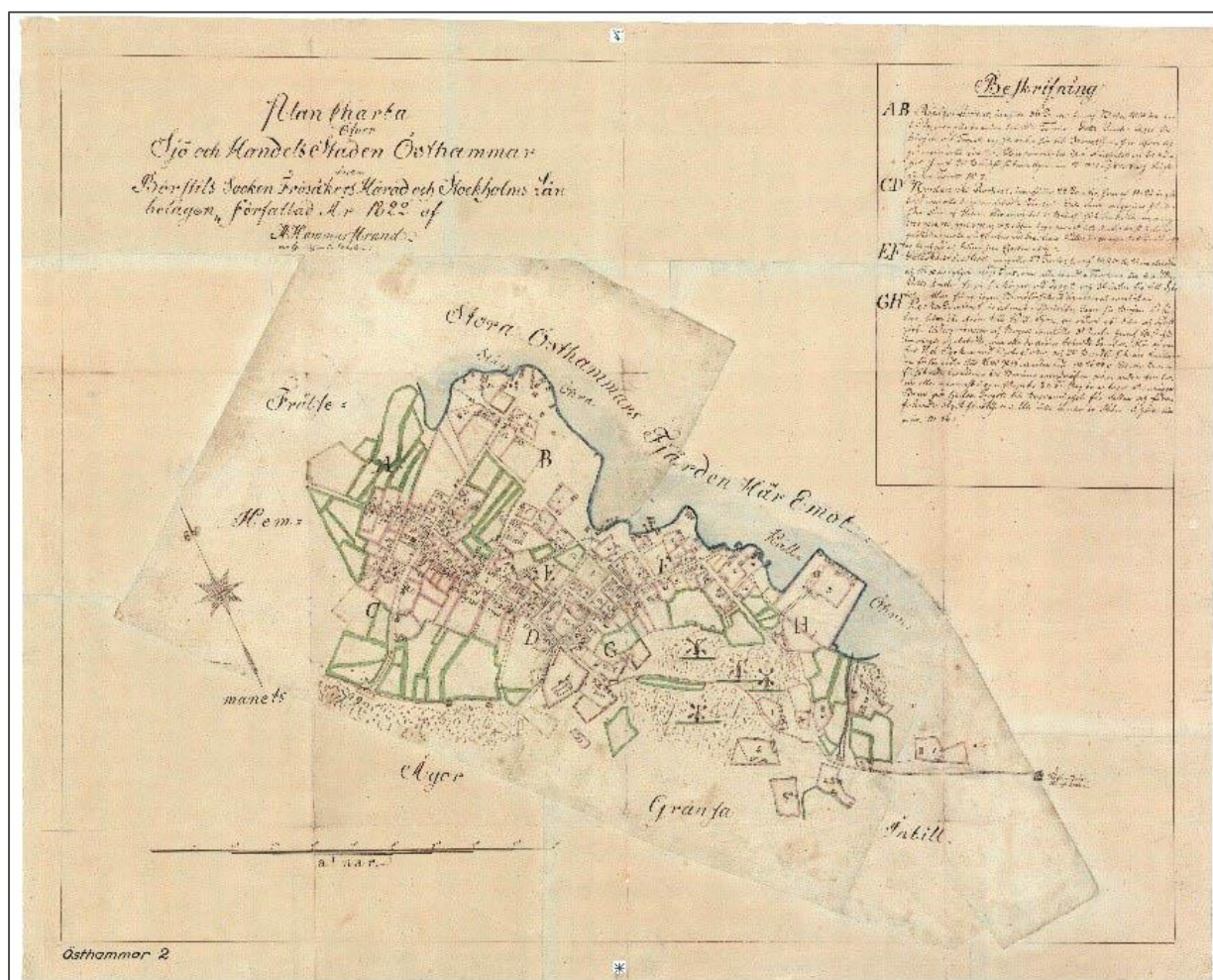
1799 gjordes en förteckning av näringsidkare i staden av vice borgmästaren Esaias Söderling. Borgarna som nämns är:

Handlarna Esaias Söderling handlar med div varor, Hans Mann Ersson handlar med läder, änkefru Hellberg, Anders Bergström och Erik Åhlund anges handla med div varor.

Hantverkarna bagaren Anders Schleyn, bleckslagare Abraham Baillet, bokbindaren Johan Ekendahl, buntmakaren Olof Moberg, bygg o murarmästaren Anders Segerholm, färgaren Lars Ekberg, garvaren Johan Drugge, glasmästaren Anders Englund, guld o silversmeden Johan Petter Berg, gördelmakaren Zakarias Dumky, handskmakarna Hans o Anders Wittrock, karduanmakarna Mattias Didriksson senior och Mattias Didriksson junior och Abraham Didriksson, kopparslagarna Carl Magnus Goffeng och Gabriel Holtz, klensmeden Johan Engman, krukmakaren Olof Lindberg, muraren Peter Hagman, målaren o stadsfiskalen Jonatan Lindström, repslagaren Fredrik Wilhelm Tchentien, skomakarna Petter Ström och Erik Wahlstedt, skräddarna Petter Lindgren, Erik Ekberg och Törnblom smeden Hollsten, snickaren Carl Östberg, svarvarna Anders Holm senior och Anders Holm junior, sämskmakaren Johan Östblom och tenngjutaren Olof Roos.

Fiskarna Erik Blom, Anders Boman, Erik Edberg, Erik Gustavsson, Hans Mann Hansson, Anders Jute, Erik Jönning, Erik Mann, Jan Setterman, Jan Gers Nilsson, Jan Ohne, Jan Scheder, Erik Setterberg, Jan Strandberg, Anders Ström, Jan Ström, Erik Sundman, Rikard Sveijer, Lars Söderberg, Matts Törngren, Nils Wattman, Lars Wester, Jan Westman, Nils Zetterman, Jan Öster och Lars Öster.

Skepparna Anders Gers, Hans Gers, Markus Grundberg, J.C. Herzer, J. Christian Juchs, Petter Lundgren, Joakim Schacht, Hans Schederström, J Christian Schvenn, Sundberg, Fredrik Sundström, G.C. Surbier, J Söderberg, Carl Fredrik Weissendorff, M Westerberg, Erik Wettner och P Wickström. Av namnen framgår att flera av borgerskapet var av tysk härkomst.

På gamla kartor över staden ser man väderkvarnar både på västra och södra bergen. Borgaren Hans Giers född i Östhammar fick 1772 tillstånd att uppföra en kvarn på nuvarande tomten Häradshövdingen. I tillståndet stod att tullen som skulle erläggas ej skulle överstiga en kappe per tunna spannmål. Sonsonsonen Marcellus Giers rev väderkvarnen 1890.

Den andra väderkvarnen, som stod lite mer öster ut var av holländsk typ, alltså med fast hus. Den blev ombyggd till utsiktstorn i femvåningar och kaffestuga. Under kriget 1941 revs den och blev till kommissionsved till Stockholm. Den hade annars varit en fin attraktion idag.

På 1700 talet fanns också en vattenkvarn vid Kvarnån som fick sitt vatten från Kanikebolssjön. Kvarnen låg i nordöstra hörnet mellan Rådmansgatan och Smedjegatan. Kvarnån rann via Smedjegatan och utmynnade där Kannikebolsdiken går ut idag. Genom att på sent 1800 tal spränga en ny kanal kunde vattenflödet dirigeras om och Kanikebolssjön sänkas och träsket nedanför dagens kommunförråd dikas ut.

Dessa båda sistnämnda väderkvarnar ersattes av den nya ångkvarnen som byggdes nere vid sågen 1885.

Exempel på konkurrensfrågor som staden ofta hade att bemästra:

Borgarna/ skepparna, fann anledning till missnöje. I en skrift från 1711 klagar de över att bönder tillvällat sig ”orättrådig båt fart” från bruken och enskilda, vilken rätt av gammalt tillkommer borgerskapet i Östhammar.

De omkringliggande bruken hade före 1846 endast rätt att hålla sina anställda och bruksfolk med mat och varor. Borgarna i Östhammar ansåg att de nyttjade sin ställning att i stor omfattning även försälja till andra på landsbygden runt bruken. Staden begärde i en skrivelse till landshövdingen 1775 ”att all brukshandel utom till brukets eget folk, förbjödes och alla kringstrykande personer som driva handel skola efterhållas av kronobetjäningen”.

Detta är ett uttryck för att det kungliga monopol som städerna hade, inte alltid efterföljdes. Det fanns som det kallades bönhasar som undergrävde stadens möjlighet att bedriva handel och hantverk.

Man kan förundras över att det fanns avsättning för allt hantverk här i bygderna. På marknaderna fanns t.ex. spinnrockar i mängd, som tillverkats hos Holm och Blom i Östhammar.

Att många kunder kom till guld- och silversmederna i staden är svårare att förstå, men det fanns tydligen rika människor redan på den tiden. Östhammar hade under denna tid 13 registrerade mästare och borgare inom detta exklusiva yrke!

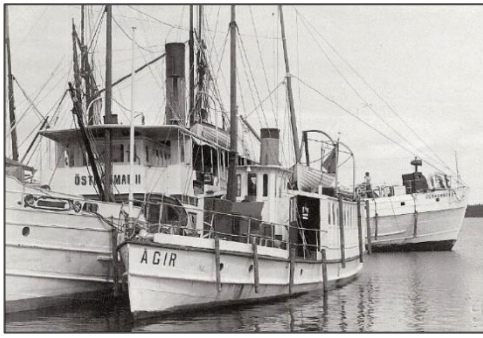
Vid näringsfrihetens införande 1846 blev lanthandel tillåten och stadens monopol upphörde. Detta gjordes för att främja Sveriges utveckling som industrination men ändrade inte så mycket förutsättningarna för hantverket medan handeln fick konkurrens av de många lanthandlare som öppnade runt om i bygderna.

För att stimulera och öka handeln i Östhammar behövdes rationella transportsystem. Båttrafik mellan Östhammar och Stockholm var en lösning på att få tillgång till varor som handlarna behövde för att stimulera och tillgodose kundernas önskan till ökad konsumtion. Redan på 1860 talet startades en ångbåtsförbindelse som trafikerade sträckan Stockholm- Östhammar- Gävle- Sundsvall.

1850 byggde rådman Hjort ångbåtskajen på uppdrag av staden. Längst ut på ångbåtskajen fanns ett hus, där handlarna hade sina resp. utrymmen för det gods som anlände och skeppades iväg. Tragiskt nog brann det ner 2015.

Ångarna Roslagen och Vingåker trafikerade också senare sträckan Östhammar- Stockholm med mellanliggande bryggor. Ytterligare båtar, som Wäddö-kanal och Furusund trafikerade rutten.

1884 bestämde handlarna M. Lundqvist, M Törnqvist, H.M. Jansson samt skomakaren M Eriksson att tillsammans med kabinettskammarherre Reutersköld från Gimo bruk starta ett eget rederi med rutten Östhammar Stockholm t/r. Denna trafik beskrivs i häftet ”Tre Östhammarsbåtar” som föreningen givit ut 2014.

Säkert var denna trafik avgörande för handelns utveckling och då kom också möjligheten att på sent 1880-tal öppna badhus och societets-hus vars kunder bekvämt kunde nu komma i till Östhammar.

Mer om detta i följande avsnitt.

Handel och transporter under 1800 talet

Östhammars utveckling avseende handel och transporter på 1800-talet var grunden till den stad vi ser idag, med affärer kring torget och Drottninggatan. Transporterna skedde då med häst och vagn in till staden. Varje lördag hölls marknad på stadens torg. Varje vår och höst hölls årliga stora marknader. Höstmarknaden hade även kreatursmarknad och strömmingsmarknad, med strömmingspremiering.

Under 1880-talets mitt, blommade stadens handel upp och fler handlare etablerade sig. De som tidigare fanns i staden utökade sina verksamheter men större sortiment. Detta påverkades bl.a. av badgästernas allt mer krävande önskemål.

Postgången var historiskt av mindre omfattning. Noteras bör att Östhammar fick postanstalt redan år 1648, bara 10 år efter att Allmän Post infördes i Sverige. Enligt en kungörelse, utarbetad av Axel Oxenstierna fastställdes detta av Drottning Kristina. Ännu i början av 1800-

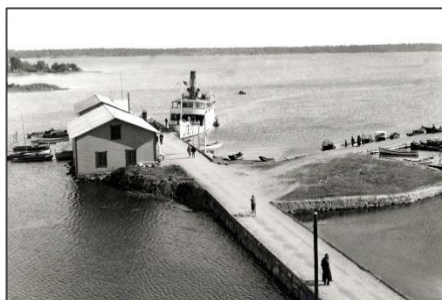

talet anlände posten endast en gång i veckan och gick då via Uppsala. Postbefordran till Uppsala och Stockholm via Norrtälje utökades på 1860-talet till två gånger i veckan. Detta skedde med postiljon och hästskjuts, utom Kronoposten som befordrades av länsmannen på orten.

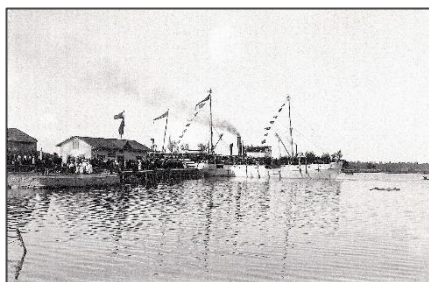
Här en bild på Postiljonen Myrberg, som körde mellan Öregrund, Östhammar och Harg, där tåget med postkupé tog vid. Resan tog två dagar och

Myrberg fick övernatta i Marka. Postiljonen var utrustad med pistol.

Ett betydande framsteg för transporterna var när järnvägen kom till Harg 1878. Dit körde hästskjutsar med varor och folk. Varustransporterna ökade och bidrog till att utbudet av varor kunde ökas och medförde ett uppsving för handeln. Även postturerna utvecklades och Östhammar fick 1888 dagligen post som följde av tåget.

Det avgörande för utvecklingen var de förbättrade sjötransporterna, som innebar att varorna kom direkt in i staden till handlarna. Rådman Johan Christoffer Hjort fick 1850 i uppdrag av staden att bygga en ångbåtsbrygga vid Stångörsgrundet.

På 1860-talet hade en ångbåtsförbindelse mellan Stockholm och Östhammar kommit igång. Ångbåtsbryggan blev nu stadens mötespunkt för handel och samfärd. Den första ångbåt som kom till ångbåtsbryggan var Hebe, 1855. Den trafikerade sträckan Stockholm-Östhammar-Gävle och Sundsvall. 1860 kom ångbåtarna Wingåker och Roslagen med gods till staden. Under 1880-talet även ångaren Vaddö Kanal.

På hembygdsföreningen finns en hamnjournal från 1878–83. Där kan man se vilket gods som anlände och vad som skeppades iväg, företrädesvis till Stockholm. I hamnmagasinet längst ut på kajen hade handlarna sina avdelningar där gods och varor lagrades.

Exempel ur hamnjournalen nedan vad ångaren Roslagen medförde i september 1878.

Låda varor till *P Larsson*

Fisknät till *Lars Nils Olsson*

Järnvaror till *Olof Andersson*

Kalk till *D Jonasson*

Wäfnader till *fru Lundin*.

Jäst och socker till *fru W Pettersson*.

Hvitmjöl, jäst, mjöl, socker, kabeljo, saffran och malt till handlare *Törnqvist*.

352 liter brännvin, 45 liter Cognac och 156 flaskor vin till *J G Johansson*.

Askar, lampor, kläde, hampa, såpa, vitmjöl och kabeljo till handlare *P O Söderlund*.

Krita, ylleveror, borstar, salt, böcker, snus, fotogen, kaffe, sirap, klippspik, socker, fernissa, borrhåll, fläsk och spisar till *Anders Jacobsson*

Allt noterat till volym och vikt samt värde. Detta är endast en del av vad som är noterat.

Förutom gods började också en viss persontrafik komma igång med ångbåtarna.

Från 1885 kunde man åka två gånger i veckan mellan Stockholm och Östhammar.

Kapten Gustaf Lundin

År 1884 tyckte några handlare att en gammal sjöstad som Östhammar behövde ett eget rederi. Ångbåten Enköping köptes in, iordningställdes och döptes till Östhammar. Östhammars Ångfartygs AB bildades. Styrelsen utgjordes av handlarna Mathias Lundqvist, Mattias Thörnqvist, H.M. Jansson samt kabinettskammarherre C.R. Reuterskiöld från Gimo bruk. Redare för fartyget var Mathias Lundqvist och till kapten antogs Östhammarssonen Gustaf Lundin från Kanikebol och som styrman Linqvist från Wärlingsö.

Efter att ångfartyget Östhammar gått på grund 1899 på Singöfjärden och delvis sjunkit, anskaffades ett andra fartyg. I januari 1899 köptes ångaren Björneborg. Det var ett stort tvåmastat fartyg som tidigare gått mellan Helsingfors och Björneborg. Ångaren fick namnet Östhammar II. Som redare antogs M. Lundqvist och som kapten

Carl Hallberg från Lotsholmen. Efter Hallbergs död 1904, antogs den tidigare styrmannen och nu nyexaminerade ångbåtsbefälhavaren Eric Eriksson. Han behöll sin position som kapten till sin död 1922. Då rederiet utökats till två båtar kunde linjen Stockholm-Östhammar trafikerats fyra gånger i veckan.

År 1900 utökades rederiets ångbåtsflotta med ytterligare en båt då gamla Östhammar som havererat på Singöfjärden såldes. Ett stort fartyg f. d. Amiral von Platen, senare Svanen, med en längd på 107 meter och 22 meter bred gavs namnet Östhammar I. Fartyget hade tidigare bl.a. trafikerat Stockholm--Åbo-Helsingfors, Malmö-Lybeck samt använts vid sillfisket i Kattegatt.

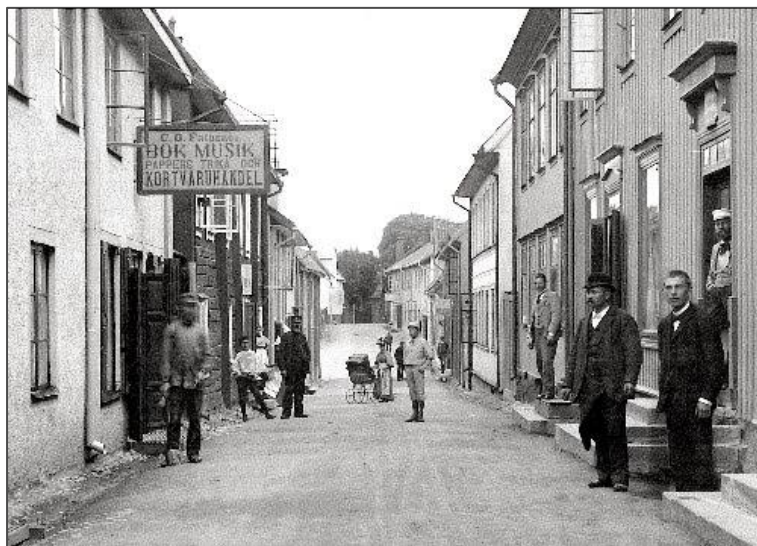
När Östhammar I sattes i trafik med Mathias Lundqvist som ordförande och pådrivande i rederiet, antogs kapten G. Lundin som befälhavare. Detta skedde med ett visst motstånd från övriga, som följd av Lundins tidigare "meriter" vid grundstötningar. Men Lundqvist hade ett stort förtroende för den trofaste Lundin.

Akvarell av Gunnar Frisell "Ångslupen Viktoria"

För att underlätta för skärgårdsbefolkningen att komma in till staden och handla bildades Östhammars Ångslups AB 1887. Styrelsen bestod av handlarna Reinhold Sundberg, Algot Lindberg, trafikchefen för Dannemora J.O. Åberg och som suppleant Mathias Lundqvist. Bolaget köpte in ångslupen Tärnan, som trafikerade Hargshamn, Raggarön, Elfsnäs,

Tvärnö och flera bryggor i skärgården. Kapten var den ”muntre ” kaptenen Kellner. Bolaget gick inte så bra och bolaget ombildades 1890 och en större ångslup Viktoria inköptes. Under många år trafikerades Hargshamn och flera bryggor bl.a. Sladdarön. Där kunde man ansluta till Norrlandsbåtarna som trafikerade hela norrlandskusten.

Förutom torget var huvudgatan Drottninggatan handelsstråket. På höger sida av gatan ses affären som innehåfts av Rådman Hjort, handlarna Kuno Låstbom, Anders Jacobsson, Reinhold Sundberg och Stig Sundberg.

I affären på vänster sida var under 1700 - och 1800-talet guld och silversmederna verksamma. Längre ner på gatan hade Holmertz sin telefonrörelse i början av 1900-talet. Där fanns också under 1800-talet Östhammars Spritbutik.

Vägen in till Östhammar gick via Gammelbyängarna, fram till krukmakare Sjöbergs verkstad, därefter via Pålkällan som anslöt till Norra Tullportsgatan. Vägen man tog sig in till torget var via Norra Tullportsgatan och sedan den Stora Gatan (nuvarande Drottninggatan).

Historiskt har Östhammar varit en framstående hantverksstad med ex. tenngjutare, guld-och silversmeder, spegelmakare, kakelugnsmakare. De hade som borgare ensamrätt till produktion och försäljning. År 1846 upphörde hantverksprivilegierna och hantverk kunde utföras fritt utan krav på mästarbehörighet. Denna förändring stimulerade säkert utvecklingen i landet. Samtidigt försvann det skrå med borgare som hade monopol och höll gesäller som utbildades i deras yrken. Burskapet med kvalitetskontroll försvann också. Östhammars Hantverksförening förde vidare traditionen med examinering av gesäller som visade stort kunnande. På Hembygdsföreningen finns dokumentation som beskriver dessa examineringar och utdelning av behörigheter inom Östhammars Hantverksförening.

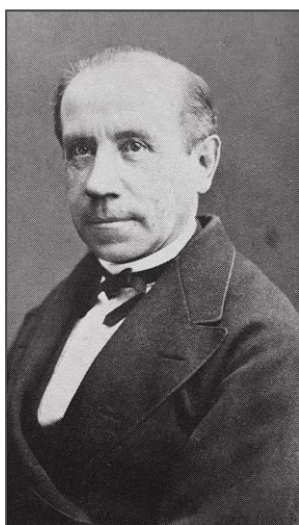
Den nya tiden bryter in Östhammar 1850 – 1930

Östhammar ” den uslaste stad man kan få se... obehagligt och otrefligt genom sitt hopträngda läge, hvilket ökas genom dålig polis. På ena sidan öfverhängande och fula berg och på den andra ligger sjön, så grund som ett träsk. Osnyggheten afmålad överallt ... Staden ligger såsom i ett stenigt Arabien, hvilken olägenhet äfven yttrar sig genom de tufviga gatorna”. Så kunde det låta år 1832 när universitetet i Uppsala skickade ut en ung filosofie studerande för att beskriva olika platser i Roslagen.

Vem skulle kunna tro att samma eländiga stad hade fått ordning på både gator och renhållning femtio år senare? Och inte nog med det, blivit en attraktiv kurort för både Stockholmare och Uppsalabor.

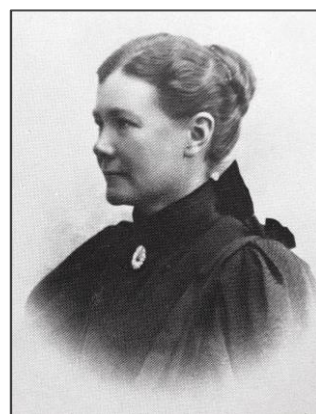
Författaren P A Fogelström låter sin anfader, skådespelare i Stockholm, visa upp en helt annan bild: ”Under några år hade Fredrik Deland tillbringat somrarna i Östhammar. Han hade trivts bra i den stillsamma staden. ... Uppslaget att välja Östhammar hade han fått när han läst en annons för stadens nyanlagda havsbadanstalt, som kunde erbjuda såväl kalla som varma bad av olika slag. Bad- och levnadsomkostnader var ytterst billiga ... Tillfälle till promenader gavs dels vid badanstalten på en planterad udde i Östhammarsfjärden, dels också i barrskog i stadens omgivning. ... Det var i juni 1884 som Fredrik första gången kom till Östhammar, efter en tolv timmar lång resa med ångfartyget Vaddö Kanal. Han hade beställt rum vid Drottninggatan, Stora gatan kallades den också, mitt emellan Hotell Rydberg och Rådhuset. ... Till en början ägnade han sig åt att lära känna den lilla staden med knappt sjuhundra invånare. Gatorna var inte många och ingen av dem stenlagd, alla hus utom kyrkan var av trä. Många av husen omgavs av ladugårdar och uthus och de flesta låg inklädda i grönska. Morgon och kväll drevs kreaturen mellan betet i bergen och ladugårdarna i staden. I de låga husen fanns förvånansvärt många verkstäder och butiker. Där arbetade garvare, snickare och målare, repslagare, sadelmakare och kopparslagare, krusmakare, guldsmed och urmakare, hattmakare och skräddare. Och där fanns specerihandlare, bagare och bryggare, järn- och manufakturhandlare och till och med en bokhandlare. Två väderkvarnar sköt upp över grönskan tillsammans med kyrktorn och rådhuset och takens skorstenar. ”

(P A Fogelström: Komikern, roman om en teaterfamilj. 1989)

Fredrik Deland

I Östhammar fann Deland inte bara bot för sin gikt, utan även kärleken på ålderns höst. Han gifte sig med bankföreståndaren på Uplands enskilda bank, Hildegard Hwass och de bosatte sig vid torget. De umgicks i stadens lilla societet med borgmästaren, kronofogden, läkaren och apotekaren. Allt vad de behövde fanns i staden och de följde med i vad som hände i Stockholm och världen genom att prenumerera på huvudstadsblad. Posten kom numera alla vardagar. Dessutom läste de den nystartade Östhammars Tidning som gavs ut av bokhandlaren och redigerades av klockaren. Vid 1800-talets slut fanns alltså alla de delar som

Hildegard Hwass

utgör det vi brukar kalla ett modernt samhälle i Östhammar. Invånarna var sedan århundraden tillbaka fiskare, hantverkare, handlare och bönder. Staden hade givetvis kyrka och präst. Nu utvecklades rättsväsende, förvaltning och sjukvård liksom kommunikationer. Till det kommer

banker, fungerande postgång och en tidning. Skolan, lika med läsning, skrivning och husförhör, hade prästerna skött hittills. Men redan i början av 1700-talet vädjar en kyrkoherde till borgerskapet om att anställa en "barnalärare". Men förslaget mötte motstånd: "Den som har barn i scholen må giva ut djeknepengarna, men vi som inga barn hava i scholen behöva intet underhålla någon barnalärare." Inte förrän mot mitten detta sekel byggde staden sin första egentliga skola. Där fick en lärare ensam stå för undervisningen från de första grunderna till dess barnen slutade sin skolgång efter ganska få år. Först 1862 anställer staden sin första småskollärarinna - Jenny Liljeqvist - och 1927 tillkommer högre folkskola. Den blev kommunal mellanskola tio år senare och statlig realskola 1948. Lokalerna för de äldre barnen hittade man påpassligt nog i Societetshuset som bara hade öppett under sommarmånaderna.

Liberalismen, folkrörelser och frikyrkor

Liberalismen fick sitt genombrott i Sverige på 1820-talet. I den fanns tankar om skolor för alla och om att alla i samhället skulle ha rätt till bildning och kultur oavsett vilken klass eller grupp man tillhörde. Handeln skulle vara fri och kunna bedrivas utan restriktioner. Kvinnor skulle ha samma rättigheter som män när det gällde arv och hantverk och även en begränsad rätt att driva handel. De skulle också vara myndiga. Med liberalismen följde frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen, bildningsförbund och Kooperationen. Även Ling-gymnastiken får räknas hit. Östhammar påverkades i flera avseenden än skolans.

Frikyrkan kom till staden i slutet av 1870-talet med kolportören J. P. Östberg. I ett bönehus spred han P. P. Waldenströms och Evangeliska Fosterlands Stiftelsens läror om bl. a. fri nattvard. Kyrkorådet reagerade starkt: "Splittring och förakt för allmän gudstjänst och god kristlig ordning ... genom hans (Östbergs) införande av s.k. fria nattvardsföreningar, ett oskick, som hittills är oerhört." Rådet ställde Östberg inför ärkebiskopen. Det förbjöd även mormonerna att sprida sin lära, men kunde med tiden inte hindra att frikyrkorna etablerade sig i staden: Missionskyrkan, Pingstkyrkan Ebeneser och Frälsningsarmén byggde egna kyrkor.

Nykterhetslogen Drottning Kristina bildades 1882 i Östhammar och fick genast en mycket stark ställning bland stadens invånare. Staden hade precis som landet i övrigt stora problem med att många invånare var slavar under alkoholen. Karl-Gustav Blomgren var en förgrundsgestalt som nykterhetskämpe och resetalare, känd i hela landet. Logen verkade för att skapa

nyktra alternativ för kultur och fritidsaktiviteter, inte minst för barn och ungdomar. Den arrenderade Krutudden en tid som bad- och festplats på sommaren och byggde ett ordenshus med bibliotek och stor samlingssal i korsningen Rådmansgatan-Smedjegatan för möten och andra aktiviteter, på vintern. Det ersattes på 1930-talet av Storbrunn som också var biograf och teater. Invigdes 1935. Tio år senare ville staden inte längre arrendera ut Krutudden. Då byggde logen upp Gammelhus, ett parkområde med festplats.

Före och efter första världskriget fanns det också ett starkt intresse för det egna landet och den egna hembygdens historia. Frösåkers hembygdsförening bildas 1925 på initiativ av handlaren Tor Schram. I början av förra seklet var Östhammar en stad i förvandling. Det gällde inte minst flera av stadens viktiga institutionsbyggnader. Mellan åren 1913 – 1926 renoveras både kyrkan och rådhuset och det byggs ett nytt bankhus vid torget, ett nytt lasarett, vattentorn och ett nytt tingshus. Staden får både vatten och el. Kommunikationerna till och från staden utvecklas och förbättras både till lands och sjöss. Trafik med bussar och droskor kommer i gång på 20-talet.

En av droskorna körs av en kvinna - Therese Forsman (1898–1998). I slutet av 1920-talet var stadens landsfiskal, veterinär och biografmaskinist trogna kunder. Körjournalerna finns fortfarande kvar i privat ägo. Nu kan man köpa bilar på Bilsta och Millers. Staden gör flera försök att få järnväg men den kommer aldrig närmare än till Harg och Gimo. På bilden ser vi Therese med en droskbil av märket Dodge 1928.

Viktiga händelser i sammanfattning 1860 - 2018

1855–1940 Ångbåtstrafik

1885 Ångbåtsfartygs AB m fl. bolag bildas i staden: Redare Mattias Lundkvist

1865 Uplands Enskilda bank grundas

1865 Sjukhus, staden får sitt första sjukhus vid Sjötorget. Under en tid i bruk parallellt med det nya som är klart 1916. Det gamla blev Stockholms läns sinnesslöanstalt (för förståndshandikappade) 1926. Rivs på 1970-talet.

1870-tal Gatubelysning, gas

1878 Ny stadsplan fastställs för första gången

1885 Societetshuset med havsbadanstalt invigs, dess storhetstid tar slut på 1920-talet. Sedan drivs det som restaurang under sommar-månaderna till 1950-talet, under läsåret var det samrealskola (med fullständiga rättigheter).

1890 ÖSS, Östhammars segelsällskap bildas

1889–1970 Ångkvarn och såg.

1896 – 1916 Rådstugan gör upprepade **försök att få järnväg till staden**

1886–1966 Östhammars Tidning

1901 Allmänna värnplikten införs och systemet med båtsmän, soldater och dragoner upphör. Det gällde även stadens båtsmän och bösseskyttar. Båtsmän fanns i Sandika, Ed, Börstil, Marka och dragon fanns på Näsudden.

1910 Statligt nät för telegraf och telefon. Ett lokalt telefonnät fanns också ägt av urmakare G Holmertz.

1912 Elektricitet installeras av fabrikör Mattias Karlsson. Staden övertog nätet några år senare (1916) och tog då elen från kraftstationen i Älvkarleö

1914 Uplands enskilda bank bygger nytt modernt hus.

1916 Allmänna rådstugan överlåter sin beslutanderätt avseende

stadens förvaltning åt stadsfullmäktige. Det kan nämnas att Östhammar blev den sista staden i Sverige som gick över till detta modernare styre, som riksdagen beslutat i kommunallagen från 1862.

1914 Uplands Enskilda Bank

1916 Nytt sjukhus. En av de första patienterna var Susanna Clemedson som förlöstes med kejsarsnitt och fick dottern Elsa. Båda överlevde.

ca 1922 Elsa Clemedsson

1916 Vattentorn byggs. De första vattenledningarna dras. Ersätts av nytt 1970.

1920 Östhammar uppgår i Norra Roslags Domsaga och blir en del av landsrätten, som redan var införd i resten av landet. Staden väntade med att avskaffa rådhusrätten tills borgmästare Johan Wahlund avlidit. Han blev den siste borgmästaren och staden blev den sista i landet, som övergick till ett modernare rättsväsende.

1924 Nytt tingshus byggs. Det blir församlingshem 1976. Byggarna är okända.

1922–23 Epidemisjukhus uppförs på Kyrkogatan i ett område med barrträd och hälsosam luft. I våra dagar inrymmer det socialkontor och hemtjänst. Hembygdsgården ligger i det som återstår av barrskogsparken.

1924 Frösåkers Hembygdsförening bildas

1929 Börskrasch. Allmänna Sparbanken i Östhammar tvingas i konkurs

1931 En storm drabbar skogarna med omfattande stormfällning

1936 De första kvinnorna väljs in i stadsfullmäktige: Fru Anna-Brita Hofstedt och bankkassör Signe Jacobsson

1936–64 Nytt post- och telegrafhus. Det är i bruk till 1964.

1939 – 45 Andra världskriget. Östhammar tar emot många flyktingar från Finland

1951 Sandvik Coromant bygger fabrik i Gimo

1952 Ny kommunindelning. Frösåkers kommun bildas

1957 Frösåkers kommun slås samman med Östhammars stad

1967 Östhammar blir storkommun och till ytan en av landets största städer

1956 Ungern invaderas av Sovjetunionen. Östhammar tar emot flyktingar

1960-tal Husbackabron byggs mellan Östhammar och Söderön. Breddas 2016.

1969 Frösåkersskolan, högstadium åk 7–9, **Edskolan,** mellanstadium och **Kristinelundsskolan,** lågstadium byggdes på 1970-talet och ersätter folkskolan/Brunnsskolan.

1971 Domstolsväsendet reformeras, domstolen överförs till Tierps kommun

1971–80 Kärnkraftverk börjar uppföras i Forsmark. Befolkning nära fördubblas under perioden.

1974 Kommunen överförs från Stockholms län till Uppsala län

2000-tal Många småföretag startas med olika inriktning. **Kommunen sysselsätter** många inom skola, vård och omsorg

2005 ny reform av domstolsväsendet, Östhammar överförs till rådhusrätten i Uppsala

2010-tal Staden köper Storbrunnfastigheten av IOGT för att bygga nytt bibliotek/kulturhus. Gammelhus-området förvärvas också från IOGT.

2012 SKB, svensk kärnbränslehantering, etablerar sig i Östhammar
2012 Ångpanneföreningen, ÅF installerar sig för att projektera åt SKB
2014 Societetshuset Källör börjar restaureras av Bygdegårdsföreningen
2015 SKB inrättar lokalkontor i Östhammar
2018 Staden fyller 650 år.

MODERNA TIDERS KVINNOR OCH MÄN

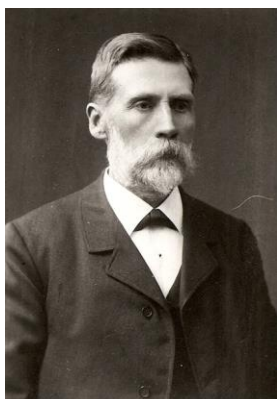
Stora förändringar ägde rum i Östhammar kring förra sekelskiftet, när staden blev en allt modernare stad. De innebar bland annat att nya typer av arbeten behövde göras av både kvinnor och män: Den reformerade skolan behövde lärare, det nya sjukhuset behövde läkare och sköterskor, badanstalten behövde baderskor och många kvinnor fick jobb som servitriser där och på andra serveringar i staden. Bankerna blev fler och behövde personal och särskilt under turistsäsongen behövdes bagare, mejerister liksom buss- och droskchaufförer. Många affärer i staden ägdes och drevs av kvinnor ensamma eller tillsammans med män till exempel Sundbergs, Forslöws, Norstedts och Lindgrens. Post och telegraf behövde också anställa fler. Mekaniska fabriker tillverkade cyklar, bilar och fordonskarosser m.m. fanns på G A Janssons Bilsta och hos fabrikör Mathias Karlsson, som bägge hade flera anställda.

I yrkeskvinnornas historia är fotografierna ett intressant kapitel. De var många i Östhammar kring sekelskiftet. Den mest kända är Brita Skötsner som hade egen ateljé på Norra Tullportsgatan på 1870-talet. Hon gifte sig med P E Edhlund som bytte yrke från sadelmakare till fotograf. Tillsammans bildade de firma Skötsner-Edhlund som dokumenterade människor och miljöer i Östhammar med omnejd i mer än 40 år. Deras son Josef blev också fotograf och var verksam fram till början av 1980-talet.

Andra fotografer var Beda Holmgren, Amanda Wallin och systrarna Emmy och Anna Sandelin. De hade egen fast eller mobil ateljé och arbetade ofta med andra saker parallellt. Julia Blom var exempelvis både fotograf och hattmodist. Signe Jacobsson var bankkassörska och flitig fotograf av skärgårdsmotiv.

När den allmänna rösträtten var helt genomförd 1921 kunde kvinnor väljas till politiska uppdrag. I Östhammar är man tidigt ute med att utse en kvinna. Bankkassörskan Signe Jacobsson blir ledamot i en kommitté som ska se över de geografiska gränserna för kyrka och kommun 1922. Fru Anna-Brita Hofstedt och hon blir de första kvinnorna som väljs in i stadsfullmäktige 1936.

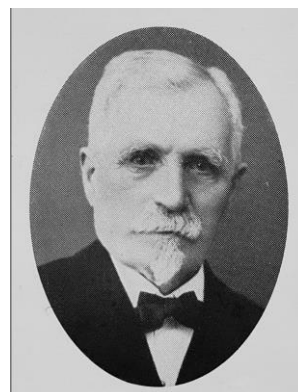
Några bemärkta personer/profiler i Östhammar under 1800- och 1900-talet

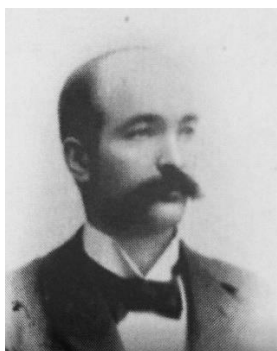
Mattias Lundqvist
1850–1925
Handlare, redare och rådman

Reinhold Sundberg
1855–1932
Handlare och rådman

G Logren
Ca 1860–1950
Repslagare, fabrikör

Sam Andersson
1863-okänd
Redaktör Östhammars Tidning

Rickard Hagberg
1865–1935
Folkskollärare, riksdagsman,
organist

Signe Jacobsson
1869–1965
Bankkassörska, politiker och
amatörfotograf

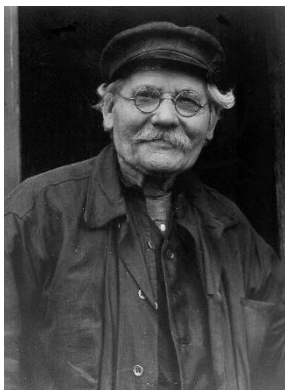
Brita Skötsner-Edhlund
1870 talet- 1926
Fotograf

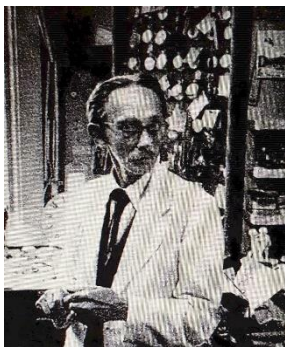
Tor Schram
1874–1944
Handlare, grundare av
Frösåkers Hembygdsförening

Karl Gustaf Blomgren
1875–1966
nykterhetskämpe, rikskänd
talare

Mattias Karlsson
1877–1960
Fabrikör och mekaniker

Rudolf Andersson
1883–1969
Urmakare, drivande i IOGT,
skapade Gammelhus

Josef Edhlund
1896–1982
Fotograf

Erik Sandstedt
1899–1964
Provinsialläkare

Fritjof Sjögren
1900–1976
Häradshövding, kommun och
landstingspolitiker

Ingrid Schram
1917–2008
Handlare, drivande i
Hembygdsföreningen från 1944
till vårt sekels början

Lars Molin
1942–1999
Författare, regissör, vägmästare
i Östhammar

Berit Matsson
1942–
Sjuksköterska i mer än 50 års
tid

Ingeborg Sevastik
1945–
Bibliotekarie, politiker,
nämndeman, flyktingpolitiskt
engagerad

[illegible]

A.B. Rådhuskvarteret

E.F. Guldkärskvarteret

På 1880 talet börjar befolkningen öka från att under 1600- och 1700-talet legat på i snitt 650 personer i staden. Noteras bör att de som räknas är de som taxerar inkomst över en viss nivå och/eller är bundna till en fastighet. Nu påbörjas en planläggning av Östhammars tomter och en karta från 1876 ger en bild av läget på befintlig bebyggelse. 1878 stadfästs en karta, som visar var nya hus kan byggas. Under 1880 talet börjar allt fler hus byggas. Huvudsakliga expansionen sker inom Kyrkokvarteret där hustomter börjar göras i ordning.

33

Det berg som ligger väster om vattnet kallades södra bergen och Kvarnberget är en tämligen obrukbar mark med berg i dagen. För att vägleda läsaren så går nu Rådmansgatan precis till höger om den bortre kvarnen och Högbergsgatan i vinkel hitom kvarnen. Det inses lätt, att det inte är enkelt att i denna miljö dra fram

gator och skapa tomter och bygga hus. Det är dessutom förenat med extra stora kostnader. Taken på husen i förgrunden är hus som finns kvar än idag. Viss modernisering har naturligtvis förekommit.

Södra delen av Kyrkokvarteret, som framgår av bilden här, hade endast en smal gata som ringlade sig bort mot Boda gård, uppe till vänster på bilden, och vidare till Sandika och Harg. Här, i detta virrvarr av små tomter och hus, skulle nu en modern stadsplan etableras.

För att vägleda läsaren så går Rådmansgatan till höger om källaren till höger på bilden och slutar vid det vita huset i bildens bortre mitt

Att ge utrymme för den expansion som krävdes för den allt större befolkningen i Östhammar krävdes många tomter. Ökningen av befolkningen i Östhammar från de ca 650 innevånarna under 1700 –och 1800-talen till att 1921 för första gången passera 1000 innevånare, visar på en ganska snabb ökning. För att etablera ett modernt gatunät med tomter gjorde man 1876 ett förslag till reglering av Östhammars Stad.

1906 realiseras en stadsplan som skulle omvandla den tidigare ostrukturerade tomtindelningen med utspridda ej sammanhängande fastigheter, se 1822 års karta, till raka gator och fyrkantiga tomter.

I den västra delen (där motionsbanan finns idag) fanns borgarnas betesmark för kor och hade namnet mossen, där var markförhållandena bättre och gjorde det lättare att reglera och genomföra en modern stadsplan.

Tre huvudgator drogs upp i nord-sydlig riktning med linjal.

Rådmansgatan fick sitt namn efter rådmann G Karlsson som kom att bo i hörnet av Högbergsgatan och Rådmansgatan

Albrektsgatan fick sitt namn efter Kung Albrekt av Mecklenburg.

I ett senare skede skapades **Vasagatan** som fick sitt namn efter Wasa-kungarna.

Kristoffersgatan, inte en huvudgata men en ytterligare gata ytterligare gata i nordsydlig riktning, fick namnet efter Kung Kristoffer av Bayern.

Tvårs i detta mönster drogs gatorna räknat från söder, Bodagatan närmast stadsgränsen mot Harg, Smedjegatan efter smederna Hollsten och Åberg, Kungsgatan med esplanaden (dock aldrig i sin tänkta hela längd ner till Badhusgatan), Högbergsgatan och Hallmansgatan. Den senare uppkallad efter doktor Hallman, som skänkt målade glasfönster till kyrkan.

Att lösa alla ägarfrågor och för att kunna köpa in de fastigheter som låg mitt i detta pussel, krävdes ett omfattande lantmäterijobb samt köp- och expropriationsprocesser. Mer än ett trettiotal enskilda beslut finns noterade hos lantmäteriet.

Se kartutsnittet nedan, exempel på vilka enskilda ärenden och vilka områden denna nya stadsplan berörde. Några frågor fick heller inte sin lösning för senare långt in på 1900 talet.

Här ser man det förslag i 1906 års stadskarta hur vägar skulle utformas. Man får väl vara tacksam att allt detta inte realiserades, och hur tänkte stadsplaneraren? Om det realiserats skulle större delen av Södra Tullportsgatan även så Kvarngatan kraftigt påverkats. Gatunätet, som är ritat av planarkitekten är uppenbarligen ritat med linjal och vinkelhake.

I början på Rådmanngatan ser man att behovet av plats för den tänkta gatan begränsas av Söderbergska gården och ett hus, Kyrkokvarteret 25 mittemot. Detta hus med uthus är nu borttaget och har därmed givit plats för gatan och idag en parkering vid församlingshemmet.

Man ser också det hus i korsningen Drottninggatan och Kyrkogatan, som utgjorde stadens krog och källare intill tingshuset. Tingshuset som idag utgör museet på hembygdsföreningen.

● Gaveln på Söderbergska gården

→ Kyrkogatan

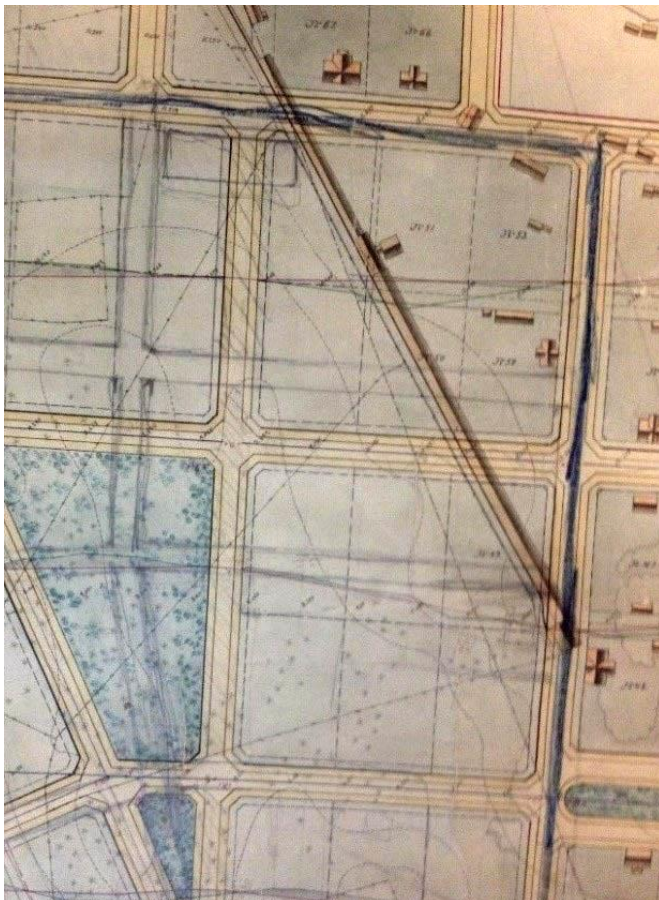
Söderbergska gården och Kyrkokvarteret nr 25 till höger i två våningar, notera hur trångt det är för gatan.

Här ser man exempel på hur det var planerat. Se hur tomterna var tänkta.

Den gamla vägen till Sandika är.....

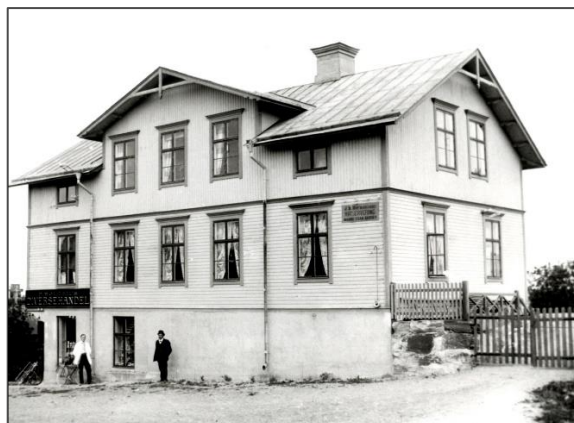
Man ser också på högsta höjdkurvaran Kafé Utsikten, den ombyggda kvarnen som stod på tomten, korsningen Rådmansgatan/Högbergsgatan.

På denna karta ser man sträckningen av Logrens repslagarbana som började vid Albrektsgatan och slutade intill Logrens bostadshus, i närheten där Logårdens förskola idag ligger. Detta var då när denna etablerades, stadens gräns i väster. Senare expanderade staden då den nya stadsplanen antogs med stadens nya västra gräns vid Vasagatan och senare Sydvästra Grängsgatan.

Hus vid Rådmansgatan, notera att gatan idag är utflyttad mitt emellan husen på bilden

Hermanssons hus (senare veterinär Gillis Larssons och Söderbergs Livs). Idag familjen Söderbergs hus.

IÖGT lokalen innan Rådmansgatan nått fram hit, notera den dragning vägen till Sandika hade.

Korsningen Rådmansgatan Högbergsgatan med bland annat Frälsningsarméns lokal.

Längre ner på Rådmansgatan missionspastor Emil Thingbergs hus.

Smedgatan (idag Smedjegatan) i seklets början, andra huset till vänster var en gång i tiden logen "Kristina" med andra ord IÖGT.

Till vänster på bilden järnsvarvare Gustav Karlssons gård på Rådmansgatan.

STADENS FÖRVALTNING, RÄTTSSKIPNING OCH SISTA RÅDSTUGA 1300–1916

Utdrag ur Roslagsstaden Östhammar 1368–1968, Jubileumskronika. Skriven av häradshövding Fritjof Sjögren till stadens 600 års jubileum:

De svenska städerna sträcka sina anor tillbaka till forntiden. I början var de små och obetydliga samhällen. Från slutet av 1100-talet fick de genom tyskt inflytande ett kraftigt uppsving. Städerna kom att utgöra särskilda förvaltningsenheter. Från början utgjorde stadens styrelse av en konungens fogde. Denne fick så småningom vid sin sida borgmästare och rådmän, som valdes för en tid av tre år. I vissa städer bestod man sig med icke mindre än sex borgmästare, av vilka två skulle tjänstgöra för varje år. Rådmännens antal kunde uppgå till trettio. Såväl borgmästare som rådmän var från början oavlönade. Av borgmästare och rådmän skulle på 1300- och 1400-talen hälften vara tyskar – här spårar man återigen det starka tyska inflytandet. På 1600-talet förstärktes stadsstyrelsen genom en rådgivande institution, benämnd borgerskapets äldste. I Östhammar bestod borgerskapets äldste av 12 borgare, av vilka hälften valdes av "fiskerskapet" och andra hälften av hantverkarna.

Åtminstone "fiskerskapet" synes ha varit ett nackstyvt släkte. Det berättas att de, när de en sommar drog ut på fiske i havsbandet, uppvaktade magistraten med en skrivelse av följande innehåll: "Vi fiskerskap förbjuder magistraten att i vår frånvaro något bestämma och avgöra. Det är vi som här regera. Det är vår kyrka, vårt rådhus och vår spöpåle också".

Den dömande verksamheten handhades av rådhusrätten, som bestod av borgmästare

och rådmän, och samma personer tjänstgjorde som magistrat, som var den administrativa myndigheten. Det var under 1600-talet man började göra skillnad mellan rådhusrättens dömande och magistratens förvaltande funktioner. Vid samma tid upphörde stadens fogde att delta i rådhusrättens och magistratens arbete. Östhammars siste borgmästare Johan Wahlund, som tillika var borgmästare i Öregrund, avled 1919. Från och med 1920 är staden i judiciellt hänseende införlivad med Norra Roslags domsaga.

Beslutande organ i ekonomiska angelägenheter var allmänna rådstugan, en motsvarighet till kommunalstämman på landet.

På hösten 1916 inlämnades till magistraten en av ett 30-tal stadsbor undertecknad skrivelse, vari hemställdes, att staden måste åt en stadsfullmäktigeförsamling överlåta sin beslutanderätt. I skrivelsen framhölls, att "Östhammar numera bland rikets städer står ensam kvar med förvaltande allmän rådstuga, en institution som 1862 års stora kommunala lagreform näppeligen avsåg behålla längre än till dess respektive stadssamhällen kunde uppvisa nödigt antal personer, lämpliga att i egenskap av fullmäktige företräda sina medborgare".

Tydligt lyckades man finna "nödigt antal personer", som befunnes lämpliga, och redan den 1 november samma år beslöts på allmän rådstuga, att stadsfullmäktige skulle övertaga den allmänna rådstugans beslutanderätt. Fyra personer röstade märkligt nog mot förslaget.

Rådstuga den 22 december 1916

I centrum borgmästare Johan Wahlund till höger vid bordet rådman Reinhold Sundberg till vänster rådman Johan Gustaf Carlsson bredvid honom rådman Mathias Lundqvist övriga stående representerar de med rösträtt

Vid tidpunkten för valet lämnade de som var röstberättigade in 224 valsedlar som representerade 2296 röster. En person kunde ha flera röster eftersom antalet var baserat på inkomst. ”Det är skam, det är fläck på Sveriges baner, att medborgarrätt heter pengar.” Så ljud slagordet från liberalen och nobelpristagaren Verner von Heidenstam år 1900, innan systemet senare ändrades till en man - en röst.

1916 fördelades rösterna på tre partier i Östhammar:

Stadsfullmäktigepartiet: 1068 röster

1:a namn fabrikör Mattias Karlsson
2:a J Andrén
3:e R Hagberg
4:e skräddare A Svensson
5:e predikant O Nilsson

Det moderata partiet: 846 röster

1:a veterinär O Beronius
2:a Per Mattson
3:e kronolänsman H V Nyman
4:e Emil A Sjulander

Arbetare och Gårdsägare: 382 röster

Enda namn: C M Carlsson (partiets grundläggare)
Stadens förvaltning övergår alltså till stadsfullmäktige, vilket motsvaras av kommunfullmäktige i dag.

Vägen till dagens ÖSTHAMMARS KOMMUN

1862 bestämdes att varje stad och på landet varje socken skulle utgöra en kommun. I nästan hundra år var kommunerna i regel små och befolkningen liten. I städerna fanns ofta anställda tjänstemän. I landskommunerna sköttes administrationen oftast helt av förtroendevalda.

Efter andra världskriget lades nya uppgifter på kommunerna. Det visade sig att de flesta landskommuner var för små för att klara dem. En ny reform inleddes för att slå ihop små kommuner till **storkommuner** med tillräcklig folkmängd och skattekraft. På så sätt skapades 1951 **Frösåkers storkommun** av landskommunerna *Börstil*, *Forsmark*, *Harg*, *Valö* och *Hökhuvud*. **Öregrunds stadskommun** utökades 1951 med *Gräsö* landskommun och fortsatte så till 1967 när staden gick upp i Östhammars stadskommun. 1957 förenades Frösåker och Östhammar.

Alla dessa kommuner tillhörde Stockholm län fram till 1971, när man fick bytet till Uppsala län. Där fanns då redan **Dannemora** storkommun som 1951 bildades av kommunerna *Dannemora* (med Österbybruk), *Film* och *Morkarla*. I Uppsala län ingick också **Olands** storkommun som 1951 bildats av *Alunda*, *Ekeby*, *Skäfthammar* (med Gimo), *Stavby* och *Tuna* kommuner. 1967 kom *Rasbo* och *Rasbokils* kommuner med i Olandsgruppen.

Och därmed är både rollistan och förhistorian klar för den sista – eller i varje fall senaste – akten i dramat. I början av 70-talet ledde avfolkning, urbanisering, ökade krav på kommunal service och infrastruktur till nästan stora kommunreform. 1974 förenades alla ovanstående områden till **Östhammars kommun**, med undantag av de västligaste delarna av Oland storkommun, *Stavby*, *Tuna*, *Rasbo* och *Rasbokil*, som istället anslöts till *Uppsala kommun*. Därmed var dagens Östhammars kommun skapad.

Det låter kanske inte så komplicerat, men processen krävde många tid, kraft och engagemang. Det räknades, funderades, diskuterades, trättes, kohandlandes, kompromissandes. Allianser ingicks och upplöstes, vänner blev ovänner, partiloyaliteter knakade. Allt detta är intressant och detaljrikt skildrat i Bertil Helmerssons krönika ”Östhammars kommuns födslovåndor” (2000). Att Helmersson lyckats komprimera detta på dryga 200 spännande sidor är en bragd. Ordet ”födslovåndor” i titeln framstår som fullt berättigat. Men innan man ens kommit till förvärkarna har ett stort antal relationsdramer utspelats. Många av de inblandade kommunerna ville ha någon helt annan partner med mer pengar, med liknande intressen, med färre hål i fickorna, med liknande social bakgrund och samma politiska uppfattning som man själv. Helt enkelt någon allmänt mer pålitlig. Ingen ville bli vald i andra hand.

Det är inte möjligt att här ge en fullt rättvis skildring av de olika sidornas argument. Man kan bara rekommendera boken till läsning! Den finns säkerligen på ditt bibliotek. Här nedan några glimtar ur detta som ligger oss så nära i tiden, men kanske förbleknat i det kollektiva minnet.

Frågan om Östhammars strategi – inkorporering

Östhammar föreföll ofta inte vilja ha någon ny partner alls. Visserligen var trångboddheten östhammarsbornas historiska problem, men hellre än att gå samman med landsbygdskommunerna och kanske få ansvar för andras dåliga ekonomi, stora investeringsbehov eller helt enkelt andras barn och gamla, såg man en egen väg till

förverkligande genom att på olika sätt lägga sig till med passande delar av angränsande socknar. Där hade man haft en viss framgång. 1908 fick man myndigheternas lov att införliva en del av Börstils kommuns mark för att bl.a. bygga sjukhuset och få mer bostadsmark i norr. 1928 kunde man utvidga sig söderut med marker inkorporerade från Hargs kommun. I samtalen och förhandlingarna med Frösåkers storkommun i 50-talets mitt förefaller det som om Östhammar ville se fortsatt inkorporering som ett alternativ till kommunsammanslagning. Man tvekade och förhalade som en ovillig brud. Men när Östhammar började tala om att inkorporera Fagerön i Harg för att få möjlighet att bygga en större och djupare hamn praktiskt taget inom synhåll från Frösåkers kommuns djuphamn i Hargshamn, tröt tålmodet hos frösåkerspolitikerna. Riksdagsmannen Folke Trana från Valö (S) beskyllde staden för ren och skär ”kolonialism”.

Frågan om Öregrund - Östhammar

När samgåendet mellan tvillingstäderna blev aktuellt i början av 60-talet väcktes uppenbarligen en hel del starka känslor i Öregrund. Här fanns en uråldrig rivalitet. Öregrund hade tidvis varit den mest kända av orterna, t.ex. som utskeppningshamn för dannemoramalm. Genom sammanslagningen med Frösåker 1967 hade Östhammar nu kraftigt dragit ifrån både i storlek och som serviceort. Risk fanns att Öregrund skulle hamna på undantag.

Men Öregrund var en del av Stockholms län och från stadens sida gjorde man nu – tydligen bakom ryggen på östhammarspolitikerna – sonderingar med Häverö kommun i söder om inte även den kunde ingå i ett Öregrund-Östhammarblock. Tanken var nog att det folkrika området kring Hallstavik skulle kunna erbjuda en nyttig balans mot Östhammars starka dominans. Kanske kunde Hallstavik t.o.m. kunna konkurrera om att bli centralorten?

Upprördheten blev stor i Östhammar när kontakterna uppdagades. En sådan konstruktion skulle medföra risk för ”en aldrig upphörande kamp mellan tätorterna” hävdade man. På sikt skulle det rycka undan möjligheterna för Östhammars centrum att ge Öregrund-Östhammarsområdet en god service, bl.a. på skolområdet. Känslorna svallade på olika håll men i februari 1964 avgjorde Kungl. Maj:t frågan genom att fastställa att Öregrund och Östhammar skulle utgöra ett kommunblock.

Namnfrågan på 60-talet

Återstod då namnfrågan. I Östhammar var man nu rädd om det bräckliga samarbetsklimatet och efter en del krumbukter föreslogs med viss tvekan dubbelnamnet ”Östhammar – Öregrund”. Det råkade ju vara titeln på ett populärt komiskt lustspel, som egentligen inte hade någon med städerna att göra. Länsstyrelsen tyckte att det kunde gå an, men Kammarkollegiet kom i oktober 1965 fram till att eftersom Östhammar bevisligen var äldst skulle kommunen bära namnet Östhammar.

Det togs mycket illa upp i Öregrund. UNT öste nog bensin på lågorna med löpsedeln ”*Öregrund bort från kartan*” och Östhammars Tidning eldade på med förstasidesrubriken ”*Folkstorm i namnfrågan. Vi är väl inte någon Afrika-republik*”. Föga hjälpte att lotsförman Ahlstrand i reportaget föreslog en kompromiss: ”Frösåker”. Men även här avgjorde Kungl. Maj:t tvisten och slog fast att den nya sammanlagda staden som uppstod 1 januari 1967 skulle

heta Östhammars stad. Farhågorna att Öregrund skulle försvinna från kartan kom på skam. Den lilla staden firade 1991 sitt 500-årsjubileum med all önskvärd pompa och ståt.

Namnfrågan på 70-talet

Frågan om det gemensamma namnet blev naturligtvis ännu hetare i nästa stora kommunsammanslagning. På ett möte i oktober 1971 föreslog Folke Trana, från Valö men nu i Östhammars kommunledning, helt frankt namnet "Östhammar". Det var självfallet inget givet namn för övriga tilltänka samarbetspartners från de folkrika storkommunerna Oland och Dannemora. Ingvar Johansson (s) från Gimo, Oland, kontrade med "Frösåker"... eller... varför inte just "Oland". Elof Gille, tung s-politiker från Österbytrakten, lanserade namnet "Film". Johansson kom igen med förslaget "Forsmark" men påpekade att namnfrågan egentligen inte var så väsentlig för Gimo. Trana vidhöll "Östhammar" som namn, men menade att frågan om kontorsort kunde diskuteras. I mars 1972 kom Elof Gille med beskedet att han för underlätta samgåendet kunde acceptera Östhammar som namn. Ingen protesterade, men man påpekade att det inte skulle få ha någon betydelse för valet av centralort.

Troligen trodde övriga politiker att man i Östhammar skulle bli mer flexibla i fråga om var kommunens centralort skulle ligga, om de fick sätta sitt namn på den nya stora kommunen. Där bedrog man sig. Östhammarspolitikerna kom ändå enligt Helmersson att driva centralortsfrågan synnerligen kompromisslöst. Så var man då inne på den verkliga knäckfrågan.

Frågan om centralort - kontorsort

Frågan om var den nya kommunens förvaltning skulle läggas blev den knepigaste nöten att knäcka. Diskussionen kom ändå att handla om vilken tätort som skulle bli centralort. *"Detta ord fick en närmast magisk innebörd"* skriver Helmersson, *"och kom att helt förgifta utredningsklimatet. Misstro och fientlighet utsåddes och smittade under flera år framåt av sig på det löpande arbetet, både bland politikerna och inom förvaltningen"*.

Kanske kunde Kommunförbundet lösa upp tvisten genom en opartisk utredning? De kriterier som borde ställas på en "tillräckligt stor och livskraftig centralort" ansågs vara:

1. attraktivt, lättillgängligt läge
2. god service- och planberedskap
3. stabil, utvecklingsbar basnäring
4. en ungdomlig, produktiv befolkning
5. ändamålsenliga förvaltningslokaler

Östhammarspolitikerna var tämligen säkra på att detta var en korrekt beskrivning av just deras ort. Men när utredarna i augusti 1971 presenterade sin jämförelse mellan Östhammar och Gimo blev deras slutsats att *"Det riktiga beslutet måste vara att Gimo utses som centralort"*. Olands och Dannemoras politiker jublade.

Östhammars politiker gick till motattack. Bl.a. var de missnöjda med att utredningen bortsett från kärnkraftverkets framtida betydelse för staden, medan industrierna i Gimo starkt framhållits som grunden för framtida utveckling. Man tyckte inte heller om att Gimo angetts som kommunens mittpunkt. Då räknade man ju inte med det stora skärgårdsområdet med dess

många fritidsboende. Från Oland kontrades med att det var de skattebetalande invånarna som skulle räknas.

Frågan om avgörandet

Den gemensamma sammanläggningsdelegationen hade uppdraget att avgöra frågan var förvaltningens kontor skulle vara. Den tredje april 1973 stod man, efter två timmars debatt i den brännande frågan, inför votering. Egentligen borde frågan redan vara avgjord. Östhammars politiker var 18, medan Oland och Dannemora – som båda förordade Gimo – tillsammans hade 23 ledamöter. Men när rösterna räknades visade det sig överraskande att fem av centerpartisterna (två från Dannemora och tre från Oland) lagt sina röster för Östhammar som därmed vann striden om kommunhuset.

Upprördheten hos Gimos anhängare var stor. De som röstat ”fel” ansågs nära nog som kommunförrädare och utsattes för åtskilliga otrevligheter. En av den, en lantbrukare från Alundatrakten som brukade sälja sina produkter på torget i Gimo, fick nu inte sälja något alls. *”Åk till Östhammar du, och sälj dina ägg”* hette det. En centerpartist från Dannemora var senare ute och åkte med fjärdingsmannen. När denne fick klart för sig hur politikern röstat stannade han sin bil och beordrade politikern att kliva ur och gå. Vilket han gjorde.

Varför fick då Östhammar de här avgörande rösterna? Gamla motsättningar mellan Gimo och Alunda kan ha spelat in. Där fanns tecken på rivalitet liknande den mellan Östhammar och Öregrund. En politiker uppgav senare att han varit orolig för att Alunda skulle förlora den service man hade till Gimo, om den orten blev kontorsort. Med Östhammar i andra änden av kommunen skulle det säkert bli nödvändigt med en alundafilial.

Beslutet överklagades till Länsstyrelsen som lämnade det utan åtgärd. Också i Gimo mobiliserade man. Arbetarkommunen och det mäktiga metallfacket visade upp var man ansåg att kommunalhuset skulle ligga. Man förde protesten vidare och överklagade till regeringsrätten där den slutgiltigt föll 27 september 1973.

Och så kunde planeringen för kommunhus i Östhammar börja. Konflikterna minskade när föreningen var ett faktum och man fick annat att tänka på. Ett samlande gemensamt projekt blev den nya gymnasieskolan i Gimo. Kampen för den utkämpades delvis mot grannen i norr, Tierps kommun. En ”yttre fiende” som i någon mån kom att ersätta de gamla slitna motsättningarna på hemmaplan. Bertil Helmersson slutar sin bok med en liten ögonblicksbild av detta nya läge: *” När den officiella statistiken någon gång år 1979 meddelade, att Östhammar gått förbi Tierp ifråga om folkmängd, firades denna händelse med tårta på kommunkontoret”*.

Stig Unge

Tidens gång i Östhammar

En stad värd namnet bör ha en egenhet, konstaterade en gästande UNT-journalist sommaren för femtio år sen och han hittade den. Han såg att den lilla stadens liv i mycket cirklade kring rådhusets torn. Hela staden ställde klockan efter tornuret och var tornklockan sex så stängde butikerna. Sen hjälpte det föga att man stod där och pekade på sitt dyra armbandsur. *"Visar rådhusklockan sex är hon det – i Östhammar – och det är inte mer med det"*. (Bo Johnsson, UNT 10 juni 1968).

Är det så än? För östhammarsbon har rådhuset i århundraden varit ett viktigt inslag i stadsbilden. Det tog lång tid och mycket möda för ett utbränt Östhammar att resa sig ur askan efter rysshärjningen sommaren 1719. Det tog två decennier innan det lilla rådhuset, stans enda tvåvåningshus vid den tiden, stod på plats. Först på 1780-talet kunde man kröna återuppbyggnadsverket med ett torn på rådhuset och en gjuten tornklocka. Klockan är enligt inskriptionen donerad 1783 av ett antal rådmän som ville att dess slag skulle minna om Gustav III:s statskupp 1772, som gjorde slut på frihetstiden och monarken till nära nog enväldig statschef. Det var rådmännen här uppenbart nöjda med, men på åtskilliga ställen i svenska samhällen jäste missnöjet, vilket ledde till sammansvärjningar och så småningom till attentatet på kungen 1792.

Franska revolutionen à la Östhammar

Det tog en vecka för nyheten om kungens död att nå Östhammar, men även här kom motsättningarna upp till ytan. Guldsmeden Reinhold Liljeroth hörde inte till dem som tänkte tacksamma tankar om statskuppen 1772 när tornklockan ljöd. Nu hördes han offentligt utropa att det inte räckte med kungens död. Mer blod borde flyta. Nu borde rådmännen med hängas i galgar på stadens berg. Där borde också *"krontjuvar, tulltjuvar och mässingstjuvar"* dingla och det snart. Det skulle han och hans många anhängare i bygderna runt om se till. Hotet togs på allvar och guldsmeden arresterades. Rådhusrätten dömde honom till hudflängning med ris vid skampålen och förvisning från staden. Men han skickades först till Stockholm för straffets fastställande. Medan han satt där i Smedjegårdshäktet tog den politiska utvecklingen i Sverige en oväntad vändning. Mordutredningen hade varit effektiv, de direkta attentatsmännen greps, men spåren ledde vidare till en rad ledande personer i landet. Kungamördaren avrättades, men efter ingripande från högsta ort lades utredningen ner. Den eldfängde guldsmeden från Östhammar släpptes också ut, fick återvända till Östhammar och återupptog sitt arbete i guldsmedsverkstaden.

En strålande nyårsafton 1956

Nog har många märkliga händelser kretsat kring klockan i tornet. Men en av de mer udda måste ha varit nyårsafton 1956. Hela dagen hade det varit fest och spektakel. Ett stort karnevalståg drog genom de trånga gatorna. Varför all denna uppståndelse? Staden Östhammar skulle från 12-slaget slås samman med Frösåkers storkommun och bli landets till ytan näst största. Bara Kiruna kommun är vid den här tiden större. Kiruna ansågs då vara världens till ytan största kommun. Vilken världsplacering Östhammar kunde inta efter sammanslagningen är oklart. Men på en stor runsten som körs fram i karnevalståget

meddelades stolt: *”Störst bland städer/Svealand skådat/ Östhammar öppnar/Vidaste famnen”*. Inte illa för en kommun som fram till 12-slaget var landets allra minsta!

UNT rapporterade på plats: *”Först i festtåget red en stilig herre på en skimmel, sen kom trygga och taktfast marscherande hemvärnsmän. Där var den sotiga smeden och den trogne kolmleväktaren, där var skeppet Alida av Öregrund och där var ett ännu äldre fartyg, vikingarnas Snarfagre, med buktande röd-vitt segel, där var havsjungfrun (Viviann Lundmark) som var mycket söt”*. Ja, det måste hon ha varit för DN förtydligar: *”Roslagens fagraste ros prydde i sjöjungfrutrikåer en strömmingsbåt och vållade kravaller på de trånga gatorna”*.

Och där var fyrvaktaren vid sitt torn från havsbandet, där var gamla borgarbrandkåren och de nya blänkande röda brandbilarna. Kvinnor i hembygdsdräkter satt på en vagn och bråkade lin. En festvagn berättade om hantverk och småindustri. Scouter och vargungar flankerade tåget, facklorna flammade och alla gapade och förundrade sig storligen. Se, det var ett riktigt sagotåg.

Kommunalt bröllop

I festtåget färdades också *”Britt Olsson och Bengt Enwall som agerade ett stiligt brudpar.”* (UNT 2 januari 1957) Kanske blev de symbolen för det kommunala bröllop som firades, där Östhammars och Frösåkers vapen i stort format rullade genom gatorna.

Särskilt inbjudna firade med kommunledningarna på Stadshotellet med *”canapés à la Frösåker, Coq de bruyère à la Grand Ville”*, kan det verkligen ha varit tjäder? Och sist *”Glace à l’Östhammar”*. (UNT 2 januari 1957). Kommunalt anställda bjöds på kaffe med dopp på Kvarngården (Gammelhus). Allmänheten hade fri dans på Storbrunn och i nya gymnastikhuset vid varmbadhuset. Det var dans till musik av Ove Lidboms och Lill-Bengths kvintetter. Lottorna serverade varm buljong. Konditorier och kaféer höll öppet.

Östhammar – före sin tid

Mot midnatt började man samlas runt torget. Kommunstyrelsen ordförande AlfredIVING, tillika redaktör för Östhammars Tidning, höll sitt nyårstal. Stockholms landshövding Gunnar Danielsson höll sitt, som avslutades med ett leve för den nya storstaden. Men... när talet var över var det enligt Norrtelje Tidning fortfarande fyra oändliga minuter kvar. Så stod alla där tysta och väntade med ögon klistrade på tornklockans minutvisare, som olidligt långsamt rörde sig uppåt mot 12.

Men just när pausen kändes som mest pinsam öppnades en liten lucka i tornet, och plötsligt tog minutvisaren ett litet skutt fram till midnatt. Det var urets väktare, urmakarmästare Bengt Rudolfsson, som med en lång käpp rådigt räddade situationen och petade Östhammars nya stora kommun rätt in i framtiden.

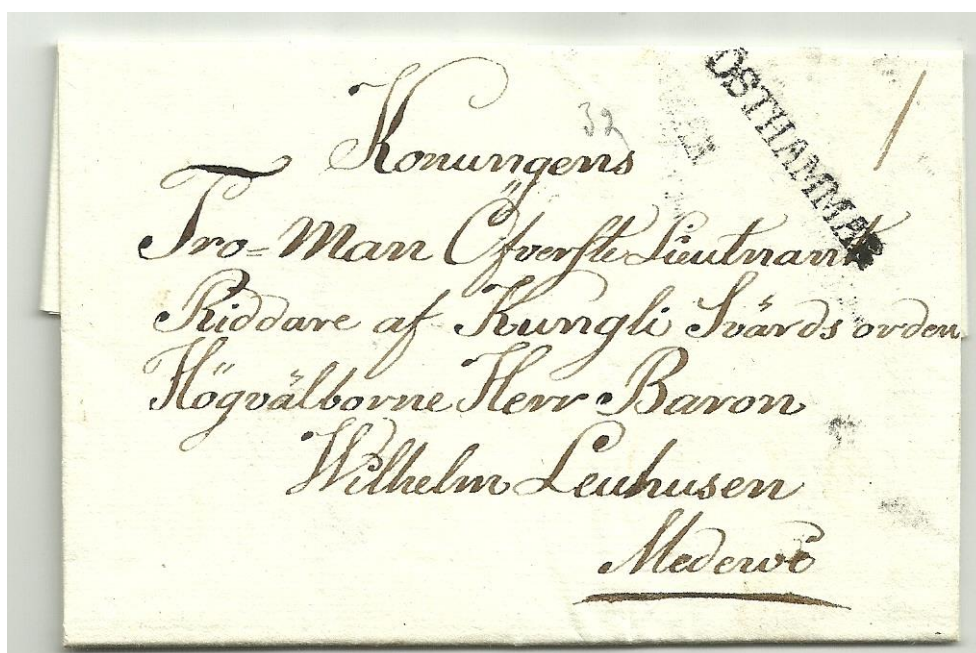
Rådhusklockan slog. Uppe på vattentornsberget dundrade fyrverkeriet igång. Det kunde ha blivit en snygg slogan: *Östhammar – kommunen före sin tid!*

Stig Unge

Östhammars första poststämpel

Östhammars postcontoir tillhörde tillsammans med Öregrund några av de tidigaste postkontoren i landet. De är kända i posttaxorna redan 1646. Postturerna vid den här tiden var av naturliga skäl glesa. I början av 1800-talet hade Östhammar endast en avgående tur och en ankommande tur med post i veckan och den gick över Uppsala. På 1860-talet utökades det till två turer i veckan och då via Uppsala och Norrtälje. I och med järnvägens utbyggnad till Harg under 1870-talet och den tilltagande ångbåtstrafiken under samma årtionde förbättrades kommunikationen per post avsevärt.

Sverige införde tidigt postala ortsstämplat. Stockholm fick redan 1708 den första enradiga poststämpeln. Norrköping och Gefle fick sina stämplat i slutet av 1700-talet och Grisslehamn, som var en betydande ort för transitpost utanför Sveriges gräns, fick egen stämpel 1816. År 1819 beslutades att alla dåvarande postkontor, drygt 110 stycken, skulle utrustas med en enradig ortsstämpel bl.a. Östhammar.

Ovanstående brev adresserat till Baron Wilhelm Leuhusen är skrivet 1826 och poststämplat med den enradiga Östhammarsstämplat. Postmästaren vid den här tiden var Erik Julius Gezelius. Han innehar även tjänsten som borgmästare, är tullinspektör och riksdagsman vid urtima riksdagen! Erik Julius avlider efter en tids sjukdom år 1834 och efterträds då av sin mer namnkunnige broder Johan Wilhelm Gezelius på postmästartjänsten. Även han väljs till borgmästare och 1835 tillträder han även borgmästartjänsten i Öregrund. Avtrycken från Östhammars rakstämpel är mycket ovanliga, endast 5 brev är kända och av dem är 2 återbördade och finns i Östhammar.

År 1830 byttes alla rakstämplat ut och ersattes av en cirkelstämpel som förutom ortsnamnet även innehöll komplett datum som talade om när försändelsen tagits emot och behandlats av postmästaren.

År 1855 när de första frimärkena gavs ut blev poststämpelns uppgift också att makulera och på så vis förhindra återanvändandet av förbrukat porto men det är en annan historia.....

1879 Feltrycket 20/tretio

Det av filatelister mest eftersökta frimärket är nog 20 öre ringtypsmärke som trycktes 1879 på Jacob Bagges tryckeri i Stockholm. Tryckningen skedde i december detta år och frimärket trycktes i ark om 100 exemplar. Man levererade de nytryckta frimärkena till frimärks-förrådet under januari månad och de levererades sedan efter behov ut till postkontoren samma månad. Emellertid rapporterade förvaltaren av Generalpoststyrelsens frimärksförråd C.G. Ell den 5.2.1880 att på 5818 nylevererade 100-ark av 20-öresfrimärket fanns det *ett feltryckt märke* på varje ark där valören var "med bokstäfver angifven till 30 öre". Felet tillkom genom att en kliché till ett 30-öresfrimärke med borttagna och utbytta siffror kom till användning i stället för en skadad 20-öreskliché och av misstag glömde man skära bort ringen runt siffrorna med den felaktiga texten.

1583 felaktiga ark hade skickats ut till behövande postkontor innan felet upptäcktes. 613 ark av det felaktiga frimärket återsändes efter anmaning till frimärksförrådet där de förstördes, men den högre matematiken säger att 970 ark av det "defekta" märket kom ut på marknaden, dvs 970 feltryckta märken.

Postmästare Johan Gustaf Lindegren i Östhammar hade slut eller var i alla fall i behov av flera 20-öres märken och gjorde därför en beställning till frimärksförrådet efter ett eller flera ark runt årsskiftet 1879/80. Han fick arken före januaris utgång och startade försäljningen ovetandes feltrycket då man ännu inte upptäckt felet på frimärksförrådet och rapporterat ut till postkontoren. Lindegren hade fått sig minst ett ark med "feltrycket" och det defekta märket sålde han och makulerade med Östhammars skäftstämpel den 30.1.1880, dvs 1 vecka innan felet upptäcktes på frimärksförrådet. Man kan undra om Lindegren inte upptäckte avvikelserna på märket eller om han såg mellan fingrarna och lät det passera. Troligast är att han inte upptäckte felet då posttjänstemännen vid den här tiden i de flesta fall var mycket uppmärksamma och nitiska.

Hur många av feltrycket existerar idag? Ca 10% vilket betyder mindre än 100 exemplar. Som kurios kan nämnas att det finns ett brev med ett sammanhängande par, där det ena märket är feltryckt som skickades 1880 till en svensk sjöman som angjorde Danska Västindien. Det kuvertet är en av svensk filatelis största brevariteter.

Fil.Dr. Helena Obermüller Wilén

Götgatan 23 Tel. 08-641 09 11, Fax. 08-643 223
S-116 46 STOCKHOLM, Sweden
SFF, SSPD, BPP

Attest (Certifikat) N:o 980108-5

Beskrivning: Sverige 1877: Ringtyp. Feltrycket
20/TRETIO, perf. 13 på brevstycke.

Färg: Hög orangeröd

Papperstjocklek: ----

Facit nr: 33 c v.1

Centrering: Medelgod centrering (3)

Stämpel: ÖSTHAMMAR 30.1 1880 (3)

Bedömning: Brevstycket, märket och stämpeln är äkta
och sammanhörande.

Defekter: En kort tand i nedre marginalen.

Reparationer: Inga.

Utseende: Ett mycket intressant objekt. De flesta
20/TRETIO sitter på postanvisningsklipp.
Märken på brevklipp är mycket ovanligt.

Kval. enl. SFF's normer: Mycket gott objekt
3, 3, 3

Attestutfärdaren friskriver sig från all ansvarsskyldighet för skada som kan uppkomma genom eventuell felaktighet i attestens innehåll. I sådant fall återgår dock för attesten erlagd betalning.

Stockholm den 98-01-20

Helena Obermüller Wilén

Butikshandel

Nedanstående artikel om "Butikshandel" är en del i Rickard Brobergs "Folkminnen från Östhammar" (159 sidor), 1942.

Rickard samlande ihop ett antal artiklar skriva av personer i Östhammar. Artikeln om Butikshandel är skriven av Tor Schram, handlare och grundare av Frösåkers Hembygdsförening.

Det fanns fyra affärer i Östhammar längst tillbaka som jag minns. De vore alla diverseaffärer och förde huvudsakligen specier. Men i början på 1880-talet föreslog en av dessa affärsmän, som hette H.M. Jansson, att de skulle dela upp olika varuslag mellan sig. Det gick de andra med på, och så enades de om att specialisera sig. Genom denna överenskommelse kom i fortsättningen tre affärer, nämligen Lundkvists, C. Petterssons och M. Törnkvists – tidigare A. Söderlunds affär -, att föra specier, varjämte de förbehöll sig glas, poslin samt garner. En affär, Reinhold Sundbergs, fick manufaktur och korta varor. Den femte affären, som ägdes av H.M. Jansson, som kommit upp med förslaget om specialisering, blev järnhandel, och han fick rätt så god avsättning under den närmaste tiden efter specialiseringen, därför att jordbrukarna just vid den tiden började förbättra sina metoder och behövde nya redskap av olika slag. Denna ordning höll sig ganska länge, innan de fick konkurrenser. Till följd av denna överenskommelse föres här i stan garn ännu i dag av speceriaffärerna. Vi föra sålunda inte garn, fast vi har manufakturaffär. Folk från andra håll blir därför förvånade, när de komma in i affären och vilja köpa garn och vi säga, att vi inte föra det utan hänvisa dem till specierierna.

Affärstid

Affärerna öppnades förr klockan 7 på morgonen om sommaren och hölles öppna

till klockan 9 på kvällen. Vintertid var affärstiden något kortare. Då hölles affärerna öppna från klockan 8 på morgonen till klockan 8 på kvällen.

Butikerna samlingsplats

Vintertiden vore butikerna ofta samlingsplatser för folk, som kommo samman dit för att få sitta och prata. Mest var det yngre sjömän, som seglade under sommaren men på vintern vore hemma. De brukade sitta i butikeerna och tala om sina färder och berätta allehanda historier, och då kom det en hel del folk och satt och hörde på. Det var en förströelse på den tiden, då nöjena vore få och inga tidningar funnos att tillgå. Somliga gick till butiken enbart för att höra på vad som berättades. Detta var vanligt åtminstone i somliga affärer. Törnkvist tillät det icke. Mest höllo de till i Lundkvists butik. Han hade egna fartyg, som han fournerade, och så slog han sig tillsammans med skutskepparna. Dels köpte han ut dem och dels lät han dem många gånger få behålla viss andel, varigenom han hade bättre hållhake på dem. På grund av denna hans rörelse var det alltid mest sjöfolk hos honom.

Varornas expediering

I butiken brukade alltid en silltuna stå invid disken, och en fotogencistern av plåt med en liten, enkel pump att pumpa opp i måtten med hade sin plats utanför disken. Paketerade varor förekomma ej. Socker och kaffe t.ex. vägdes alltid upp åt kunden. Särskilt kaffe fick man ej expedierat i påsar, utan det fick man uppvägt i strutar av brunt omslagspapper. Jag minns, att man fick bära den där struten mycket försiktigt, så att den ej gick opp, när man som barn skickades att köpa kaffe. Sockret var vanligen toppsocker, som fick slås av toppen och vägas, om man skulle ha ett kilo eller så. Bönderna köpte vanligen en hel topp, som fick vägas, varefter priset

räknades ut. Bitsocker var mycket sällsynt. Dessutom användes strutar vid expediering av kryddor o. dyl. Det var vanligt, att skolbarnen fingo lämna in sina fullskrivna skriv- och räkneböcker i någon affär, och de fingo då litet karameller för dem. Skrivböckerna användes sedan att göra strutar av, mest mindre strutar till kryddor och sådant. I övrigt hämtades varorna gärna i korgar o. dyl., lantborna hade oftast korgar att ta varorna i. Mjöl expedierades i påsar. Det var mest stadsborna, som köpte mjöl, lantborna hade ju gemenligen mjöl själva.

Hyllor

I hyllorna hade man inte mycket, eftersom intet var paketerat. Det som förvarades i dem var glas, porslin, lin och sådant. Vidare var det en hylla för garner. Annars förvarades de flesta varorna i de stora lådorna under hyllorna.

Tobak och snus

Viktiga handelsvaror vore tobak och snus. Särskilt snus var det stor omsättning på. Innanför disken stod en snusfjärding med en träslev i, med vilken handlaren öste direkt i doserna eller en strut, så mycket de begärde av Ljunglöfs ettan eller vad det nu var. Om det var någon från landet, som hade köpt en hel del, så skulle han säkert ha en cigarr, som säkert inte var av bästa märke. En manufakturhandlare, Erik Lundborg, brukade alltid be dem, sedan han bjudit på en sådan cigarr. ”Tänd den, när ni kommit ut!”

Skyltning, belysning, uppvärmning

Skyltningen var enkel och anspråklös. Skyltfönster funnos ej, men man lade ut lite av varje i de vanliga fönstren. Skylten var blott en namnskylt ovanför dörren. På innersidan av dörren satt en liten klocka, som pinglade, när någon kom in. Så var det i vår färgeributik och i järnhandeln, men

den fanns inte i alla affärerna. Belysningen utgjordes av fotogenlampor och eldstaden var vanligen en kamin. Värmen var det dock vanligen bra dåligt med. Det fanns även de butiker, som det inte alls eldades i, och i dem var det ganska kallt vintertid.

Varor upphängda under taket

I affärerna hade de alltid en del varor i taket, så som det än i dag ofta förekommer i lanthandelsbodarna. Porslin, bunkar o. dyl. hängde ofta i krokar i taket, så att detta var alldeles fullt därav. I manufakturaffärerna hade de ett snöre, som löpte ovanför disken i dess längdriktning, och på detta hade de hängt upp schalar, huvuddukar och sådant som de särskilt ville visa.

Uppköp av varor

Uppköp gjordes av resande, och det var bättre förr än nu, ty de resande hade ej så brått som nu utan hade tid att ligga flera dagar i stan. Varorna skickades sedan på båt. Av tyngre saker som mjöl, salt, sill m. m. togs hela vinterbehovet på en gång med en skuta på hösten. Dessa varor lades sedan upp i hamnmagasinet vid sjön, där de större affärerna hade var sitt sådant magasin. Ett par av dessa magasin stå ännu kvar nere vid sjön.

Byteshandel med bönderna

I speceriaffärerna skedde byte på så sätt, att affärerna köpte smör och ägg och gärna fodrade, att bönderna skulle köpa något i stället. Spannmålsuppköpare förekom först på 1880-talet. Den förste var Lundkvist. Han köpte och sålde spannmål och byggde också en ångkvarn i slutet på 80-talet, så han drev denna spannmålshandel mera i stort.

Kredit

Kredit gavs i rätt så stor utsträckning om också inte till stora belopp för varje kund.

Detta var dock individuellt för olika köpmän, somliga voro mera släpphänta än andra och beviljade kredit rätt så rundhänt. Men det kunde nog ibland bli stora summor ändå, när en kund hade kredit och skulder i flera affärer. En karl kom en gång till mig och ville ha kredit på varor. Jag svarade honom, att jag inte alls kände honom och att jag därför inte lämna ut varor utan betalning. Det var ingen fara med det, menade han. ”*Jag har skulder i alla affärer här i stan*”, sade han. – ”*Ja, då kan jag inte lämna kredit, om det är på det viset*”, svarade jag. Det skulle vara en rekommendation, ansåg han, att vara så betrodd att han fått bli skyldig överallt.

Prutning

En del familjer här i stan, särskilt tjänstemannafamiljer, hade motböcker med vissa affärer. Där fördes upp vad de köpte, och sedan betalade de vanligen för varje månad.

Att det skulle prutas på så gott som allting var ofrånkomligt förr. Det var ett förhållande, som köpmannen fick vara inställd på. Fick inte kunden pruta, så hände det ibland, att han gick sin väg. Jag minns, att en gumma kom in i affären och frågade: ”*Pruta ni hänna?*” I häpenhet över den direkta frågan svarade jag nej. Då gumman hörde det, sade hon: ”Ja, då får jag väl gå till en annan affär”, och så gick hon. Särskilt besvärligt med prutandet var det inom vår bransch. Det prutades på allting. Det gick an, då det från fabriken hade åsatts bruttopris med rabatt till återförsäljarna. Det var bättre, ty då kunde man visa kunden priset och hur stor rabatt

man hade, så att han själv fick se, att man inte hade någon oskäligen förtjänst på varan. Annars hade väl olika affärsmän olika metoder att möta prutandet med. Vi hade sålunda ett pris uppsatt på varorna och därtill märken, som betydde, att vi kunde slå av så och så mycket. Det slog vi av men inte mera, men även då någon köpte utan att pruta lämnade vi varan till detta lägre pris. Detta system förekom nog inte annat än i min affär. Annars hade de nog bara ett pris utsatt. Somliga prutade mer eller mindre, allt eftersom det föll sig, så att den ena kunden ibland fick betala mer för samma vara än den andra. Så gjorde inte vi. Vi höll samma pris åt alla, ty det blev annars ofrid och undran, om det upptäcktes att det hölls olika priser vid olika tillfällen. Men prutningen var nog inte särskilt svår här. En expedit, som kom hit från Mönsterås, blev förvånad över att man inte var besvärligare med prutningen. Värre var det i hans hemtrakt. Där kunde det hända att kunden gick, då han inte fick nog prutat på priset, och då fick man gå efter honom ut med varan. Hellre fick man göra det än att han fick gå. Gick en kund, så blev expediten utskälld av principalen. På senare tid blev folk här i trakten bättre. Prutandet var nästan som ett mode, som försvann då folk fick bättre insikt i vad varorna var värda.

Expediter

Expediterna hade viss lön samt kost och bostad hos principalen. Gifta expediter förekommo ej. Ej heller ha kvinnliga expediter förekommit förr här i Östhammar inom någon bransch.

Östhammar i bild

Här följer ett antal textsatta gamla foton och vykort från Östhammar. Bilderna är uppdelade i avsnitten Skötsner-Edhlund, Frikyrkor, IOGT, friluftsliv och konditorier.

Skötsner- Edhlund, Östhammars kommun har skänkt 20 000 glasplåtar av Östhammars-fotografen Skötsner-Edlund till Upplandsmuseét. Dessa bilder digitaliseras (drygt 5000 är klara) och presenteras på Digitaltmuseum. Nedan är några av de senast släppta.

*Norra Tullportsgatan mot Stångören omkring 1910. På bilden ser vi en av stadens få gatlyktor (fotogen) som säkert kom till nytta då borgmästaren (som bodde strax intill) tog sin kvällspromenad.
Foto: Skötsner-Edlund*

*Under några år under början på 1900-talet hade Skötsner-Edlund en fotoateljé vid Korsbron i Gimo. Under valvet ses Skäfthammars kyrka.
Foto: Skötsner-Edlund*

Stadshotellet utgjordes av två byggnader från 1800-talets mitt. Här ser vi den västra byggnaden vid sekelskiftet 1900. På gården låg plankor att gå på. Hotellbyggnaderna ersattes av ett nytt hotell som stod klart 1984 (nu SKB:s kontor). Foto: Skötsner-Edlund

Torghandel omkring 1910. Utsikt från familjen Skötsner-Edlunds bostad.

Foto: Skötsner-Edlund

Interiör från järnhandlare H M Janssons hem vid Drottninggatan 16. Fotogenlampan har byggts om för elektrisk belysning. Sommartid var det vanligt att taklamporna kläddes in i tyg för att skydda mot flugor och damm då de inte användes.
 Foto: Skötsner-Edhlund

Fotografens dotter Thyra Edhlund (född 1904) med sin automobilåkande docka.
 Foto: Skötsner-Edhlund

Frikyrkor

Baptistkyrkan Ebeneser på Norra Tullportsgatan invigdes år 1900. Byggnaden revs 1983. Bakom lyktstolpen syns stadshotellet.

Foto från omkring 1910 av Skötsner-Edhlund.

Frälsningsarméns byggnad vid Högbergsgatan stod klar 1903. Huset är idag bostadshus i privat ägo.

Foto från omkring 1910 av Skötsner-Edhlund.

Missionskyrkan invigdes 1912 då det gamla huset blivit för litet. Byggnaden fanns kvar till början av 1990-talet, då den ersattes av den nuvarande Ekumeniakyrkan. På fotot ser vi till vänster det då nybyggda Apoteket vid Sjötorget.

Foto: Skötsner-Edhlund omkring 1914

Julkalas i Missionskyrkan omkring 1930. Från vänster på bänken Reinhold Sundberg, Rut Skötsner, okänd, Gustaf Holmertz och pastor Emil Thingberg. Pojken till höger är Stig Sundberg.

Foto: Skötsner-Edhlund

Storbrunn med droskstation i slutet av 1940-talet. På bilden ser vi droskägare Stig Nilssons Chrysler 1939.

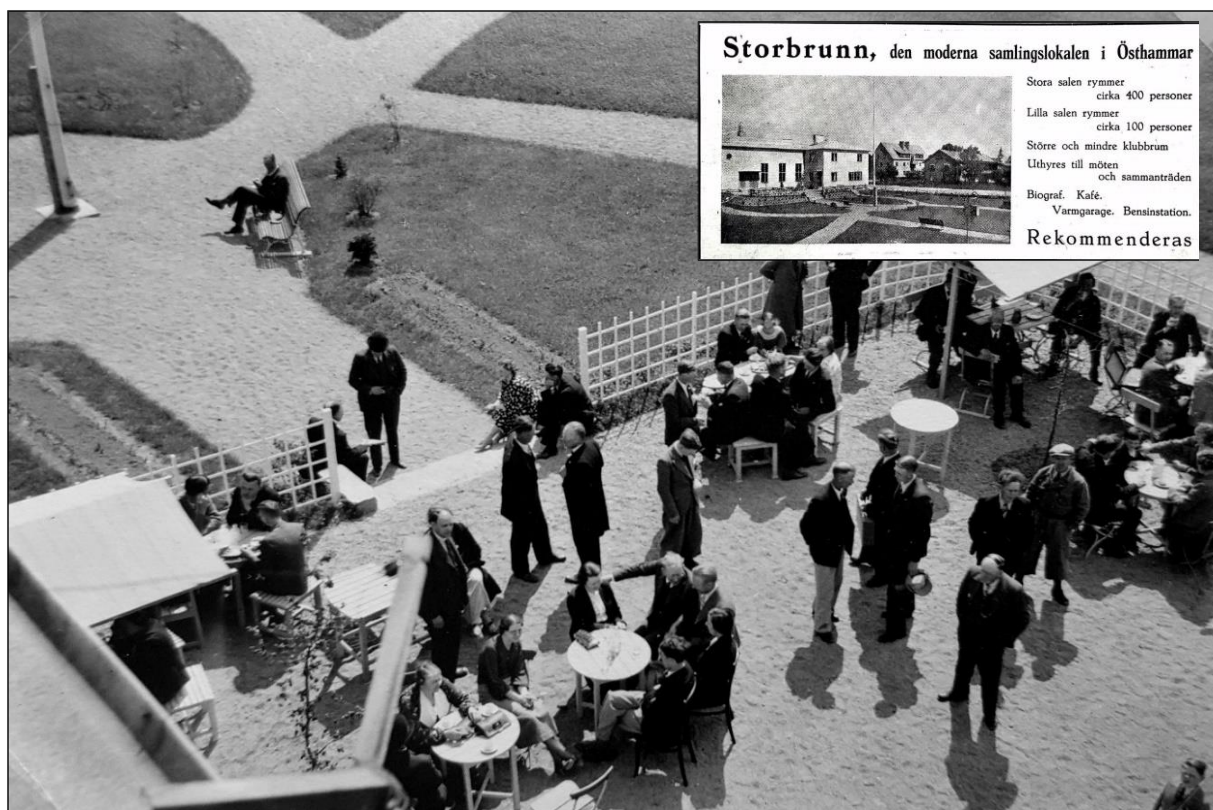

Foto från Storbrunn sommaren 1936 i den då nyanlagda parken. Infällt en samtida annons.
Foto: Curt Berggren.

Ungdomar samlade på Krutudden 1927 då IOGT ordnade Uppländska Ungdomsmötet. Det stora standaret finns på hembydsgården.

Foto: privat

Revy på Storbrunn i slutet av 1930-talet. Många av stadens ungdomar var engagerade.

Foto: privat

Friluftsliv

Simtävlingar vid trampolinen på Krutudden sommaren 1936.

Foto: Curt Berggren.

Scoutläger vid Stenskär omkring 1957. I mitten ser vi scoutledaren Göran Andersson. Scouterna är från vänster Leif Lindgren, Göran Hagström, Anders Lindgren, Staffan Strand och okänd. Foto: privat

Östhammars Frisksportarklubb "Rospiggarna" på utflykt med fiskhandlare Eskil Söderholm 1936.
Foto: Curt Berggren

Östhammars Segelsällskap anordnade segeltävlingar på fjärden utanför Societetshuset en söndag i juli 1936.
Foto: Curt Berggren

Stadens konditorier

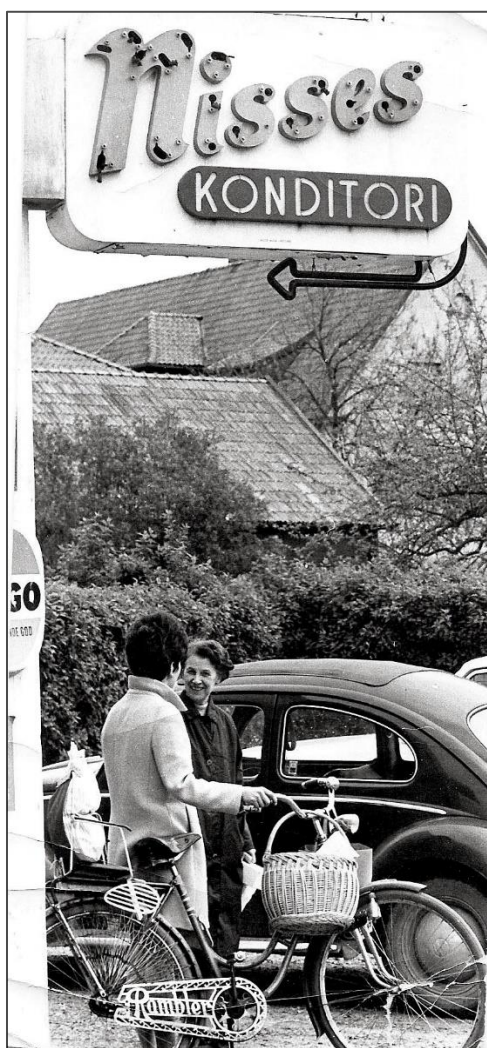

Konditoriet på Drottninggatan drevs under 1930-talet av byggmästare Lindfors. Curt Berggrens foto är taget midsommaren 1936.

Rune Wahlbergs konditori en vinterdag på 1970-talet.

Foto privat.

*Nisses Konditori (vid nuvarande "Hårnästet") 1968.
Kondisgäster i samspråk. Foto: UNT*

*Nilssons konditori ("Puttes") öppnade vid infarten (huset
närmast brandstationen) 1946. Bilden togs av fotograf Josef
Edhlund. Det är inte känt vilka personerna på bilden är.*

Björkmans Konditori - Atle Larssons eftr sommaren 1968. Fotot togs vid firandet av stadens 600-årsjubileum. Foto: UNT

Ingrid Bohlin drev konditori vid torget. Kondiset kallades tidigare Perssons eller Löflingska Kondis. Här ser vi Ingrid i samband med firandet av Östhammar 600 år sommaren 1968 då hon ansvarade för kaffeserveringen.

Foto:

Jubileumsstaden
ÖSTHAMMAR
1368-1968

Program till Östhammars stads 600-årsjubileum

Lördagen den 8 juni 1968	Söndagen den 9 juni 1968
Kl. 14.30 Solat och Kanlar Musik av Kungl. Västmanlands Flygförbands militärmusik. Uppställning av protagen, paraden från Söfverstad Solsång av operasångare Rolf Björling Uppställning av stadsmusikregementet, skådespelare Erik Strandell Högdröjst av stadsfullmäktiges ordf., Folke Tron Aftonsång av 1924 Prince Baril Solsång av operasångare Rolf Björling Kantor, musiker och sångare från Öst- hammar under ledning av musik- direktör Gösta Wilberg	Kl. 11.00 Högdröjst i Östhammars Kyrka Kl. 12.30 Koncert på Söfverstad, musiken från Öst- hammar under ledning av musik- direktör Gösta Wilberg Kl. 13.30 Blåsarorkester Ans. Östhammars Kaser- nads Kl. 15.00 Underhållning och lek för hela fa- miljen. Underhållare Elan Dahl Undervisning av Rödningens Turistnärings- kulturpris Fryggisprering av Uppl. Flygförband Ettårsutställning Östhammars Kyrka Kl. 19.00 Kyrkoken i Östhammars Kyrka Kl. 20.00 Solat Kl. 20.00 Dans på Rådhusetorget, Ingrid Persson och hennes och Söfverstad Lill Bengtssons kvartett Gästgäbbsbrändande av Östhammars Tasse & Maud på Rådhusetorget Ettårsutställning av Rödningens Kaser 1968

**Välkommen till två festliga dagar
i sommartagna idyllen Östhammar**

Programmet vid firandet av Östhammar 600 år 8-9 juni 1968

Östhammars Tidning kom ut med 2 provnummer under december 1886. Den 7 januari kom den första tidningen ut. I redaktörens introduktion till ÖT kunde bland annat läsas:

Östhammars Tidning tänker icke att syssla mycket med de stora politiska och religiösa frågorna, utan lämnar dessa angelägenheter åt de större tidningsorganen. Men om tidningen någon gång skulle få anledning att yttra sig i dessa frågor, så skola vi visa, att vi önska sanning och rätt i alla förhållanden, att äro motståndare till all själftagen rätt, och att vi skola motarbeta allt slags förtryck och förföljelse vare sig de utöfvas med maktens eller försmädelsens vapen. Men vi vilja alls icke vara med om sådant, som innebär en lagstridig, brådstörtad och besinningslös utveckling, och vi skola icke blifva beundrare af dem, som sätta sin ära i att hafva glömt det viktigaste för samhällets bestånd och den enskildes sanna lycka: Gudsfrukten och fosterlandskärlek.

Östhammars Tidning skall gärna offentliggöra alla insända artiklar, som hålla sig inom gränserna det anständiga. Ty att den sakkunnige och intresserade rörande någon viss fråga i tidningen meddelar sina tankar och råd, måste i hög grad befrämja det allmännas väl.

Östhammars Tidning säger en gång för alla ifrån, att intet onyttigt prat eller sqvaller kommer att mottagas till offentliggörande.

Östhammars Tidning skall icke bli tråkig för det; ty det går bestämdt för sig att ha roligt utan att vara elak.

Östhammars Tidning skall beflita sig om en god underhållande följetong.

Östhammars Tidning kom ut med 1 nummer i veckan de första åren. Under 1940–60 talet 3 gånger i veckan. 1905 var antalet prenumeranter 4250 personer. I många år var ÖT den största landsortstidning norr om Stockholm. 1905 kostade en helårsprenumeration 2 kronor och lösnnummerpriset var 5 öre. UNT köpte upp ÖT och den lades ner i slutet på 60-talet.

Östhammars Tidning ca 1960, till vänster Göran Andersson och mitt i bilden Elof Svens.

Hembygdsföreningen arbetar sedan 2015 med att fotografera av /digitalisera tidningen. Hittills är åren 1887–1898, 1902, 1905, 1915 1940, 1945, 1950, 1955 och 1960–1965 klara, dvs 25 år av de 80 år. Under 2018 kan de digitaliserade tidningarna förhoppningsvis bli åtkomliga för allmänheten på biblioteket.

Verksamhetsberättelse för Frösåkers Hembygdsförening 2017

Styrelsen avger följande berättelse för verksamhetsåret 2017

Styrelseledamöter och övriga funktionärer

Ordförande	Karl-Fredrik Ingemarsson
Vice ordförande	Berit Mattsson
Sekreterare	Tommy Sjölander
Kassör	Sten Lindholm
Ledamot	Torbjörn Forsman
Ledamot	Vivi Lindberg
Ledamot	Bo Eriksson
Suppleant	Ragnhild Sjögren
Suppleant	Margaretha Jakobsson
Suppleant	Alf Pettersson
Revisorer	Lennart Andersson och Anders Öhrn
Valberedning	Elof Svens, sammankallande och Willy Olsson

Ansvarig för:

Fastighetskommitté	Bo Eriksson
Museikommitté	Torbjörn Forsman
Samlingskommitté	Karl-Fredrik Ingemarsson

Ombud till Upplands Fornminnesförening och Hembygdsförbund Karl-Fredrik Ingemarsson

Styrelsen har under verksamhetsåret haft 9 stycken sammanträden. Årsmöte i februari med 24 medlemmar närvarande. Antalet medlemmar vid årets slut var 292 personer, en ökning med 9 personer. Ett medlemsblad har getts ut.

Ekonomi

Styrelsen föreslår att årets resultat, +2 569 kronor (+ 30 681kr 2016), balanseras i ny räkning. Föreningen har fått ett stipendium på 50 000 kr ur Carl Gabriel Beck-Friis minnesfond för att användas till byggnadsunderhåll. Ordförande och kassör var närvarande på en ceremoni i Hargs herrgård. Föreningen har också erhållit ett investeringsbidrag på 20 000 kr från Östhammars kommun för underhåll av föreningens fastigheter. Eftersom planerade investeringar och underhåll på fastigheterna inte har hunnit färdigställas under året har 70 000 kronor reserverats som ”Ändamålsbestämda medel” inför 2018.

Aktiviteter under året:

1/3 Facebookssidan 1 år, vid årsskiftet 1225 följare.

17/5 Visningskväll Hembygdsgården Karl-Fredrik och Vivi visade muséet. 11 personer kom och några tecknade sig för medlemskap i föreningen. De som kom visade stort intresse för vår verksamhet och föremål.

25/5 Gökotta Alf och Vivi ordnade Gökottan. Färden gick till Sandikaön i hagen ner mot vattnet mot Sandikafjärden såg vi mycket blommor ex kattfot, och hörde många fåglar. Berit visade oss ett tranpar. Mycket vacker miljö som markägaren skall ha stor eloge för sin skötsel. Ingen gök denna gång, men många andra fina naturupplevelser. 10 personer deltog.

6/6 Nationaldagsfirande, som traditionen bjuder startade firandet med samling kl 15.00 på Rådhusorget. Många firande tågar med fanor och flaggor till musik av orkestern Al Fine upp till Hembygdsgården. Väl på plats hälsas långt över 150 firande välkomna. Efter musik av orkestern talade Kerstin Lindblom f.d. rektor på Frösåkerskolan. Barnen under ledning av Lisa Norén sjöng Idas sommarsvis, mycket uppskattat. Östhammars kommun, representerade av Kerstin Björk Jansson välkomnade nya svenskar och delade ut diplom.

30/7 Hemvändardag, cirka 60 personer deltog i fint sommarväder. Karl-Fredrik höll ett föredrag om Lundqvist och kopplat till framtagna bok. Allsång under ledning av Ragnhild, Karl-Fredrik och Lars-Göran.

En liten auktion under Torbjörns ledning, intäkt lite drygt 2000 kr. De föremål som inte gick att sälja kördes till avfallsstation dagen efter. Välordnat och välbesökt fika.

Hembygdsgården Under sommaren, fem veckoslut fredag till söndag har hembygdsgården varit öppen med möjlighet att fika och se våra samlingar. En mycket uppskattad verksamhet. Lite färre besökare denna sommar beroende på vädret.

24/9 Fornminnesexkursion, Lennart Andersson visade mycket engagerat och bra gamla snickarverkstaden, klensmedjan, husen som är under renovering och muséet i Harg. Runstenen vid Kråkmötet visades och information gavs av Karl-Fredrik om denna sten och om runstenar i vår omgivning. Utflykten avslutades vid Älgsjön där Vivi beskrev sjöns historia och uppkomst.

Oktober Takrenovering Didriksonska huset. Halva taket på Loftboden är klart, den halva som väter mot Hembygdsområdet. Efter ytterligare besiktning togs beslutet att byta papp, läkt och tegel.

Bo, Bengt, Bernt och Lennart samt Karl-Fredrik genomförde takbytet under sista veckorna i september.

Gåvor, under året har föreningen erhållit:

- Dokument efter stadskamrer, -fiskalen och boupptecknaren Sigurd S Johansson	Anders Sigurdson
- Dörr till kyrkbänk, troligen från kyrkan i Östhammar	Vivi Lindberg
- 2 stolar till muséet (tidstypiska, ersätter nuvarande)	Vivi Lindberg
- Östhammars Tidning, lägg från 1964	Lennart Holmberg
- Äldre fisknät med tern av näver	Lennart Holmberg
- Bibel från 1883	Kurt Holgersson

Inventering av föreningens inventarier

Under året har föreningens föremål och dokumentation inventerats. Som grund för detta arbete har en ny uppdaterad inventarielista producerats. 75% av arbetet är klart.

Kultur i vården

Föreningen har under året deltagit i kommunens äldrevårdsaktivitet "Kultur i vården". Kalle, Berit, Vivi och Margareta har visat bilder och berättat om gamla Östhammar. En utflykt till hembygdsgården var planerad men fick p.g.a. vädret ställas in.

Riksarkivet

Föreningen hade 28/8 besök av landsarkivet och gav oss information och löste en del dokumentationsfrågor för oss. Ett dokument som innehöll avskrifter från köpehandlingar från 1650–1670 besiktades. Då denna handling är unik, bedömdes detta dokument behöva arkivförvaras i "Östhammars Magistratsarkiv" på Landsarkivet. För övrig åldrig dokumentation rekommenderar de att vi upprättar en överenskommelse med Östhammars kommunarkiv för att där förvara de dokument vi bedömer vara av stort värde

Skylten vid Bautastenen

Under året har skyltning till Bautastenen vid Ed satts upp och en informationstavla har framtagits av föreningen.

Östhammar 650 år 2018

Föreningen har under året deltagit i ett antal möten i planeringen av firandet att Östhammar blir 650 år, 2018.

Boken om Lundqvist

Ordförande har under året hållit ett antal föredrag om Lundqvist och samtidigt sålt boken, som föreningen gav ut 2016. Av 400 tryckta böcker återstår ca 125 ex.

Digitalisering av Östhammars Tidning

Digitalisering av Östhammars Tidning har fortgått under året i olika former. Åren 1940, 1945, 1950, 1955 och 1960–1964 har digitaliserats, totalt 9 år. Tidigare har åren 1887–1898, 1902, 1905, 1915 digitaliserats. Dialog har skett med kommunen hur materialet skall publiceras för allmänheten.

Slutord från ordföranden

Jag vill på min och styrelsens vägnar avslutningsvis rikta ett stort **tack** till alla som bidragit och på ideell basis gör vår verksamhet möjlig.

FÖREDRAGNINGSLISTA VID FRÖSÅKERS HEMBYGDSFÖRENING ÅRSMÖTE TORSDAG 22 FEBRUARI 2018

Klockan 18:00 SKB:s lokal på Norra Tullportsgatan i Östhammar

1. Val av ordförande och sekreterare för mötet.
2. Val av protokolljusterare tillika rösträknare.
3. Fråga om mötet har utlysts på rätt sätt.
4. Fastställande av dagordning.
5. Styrelsens verksamhetsberättelse för det senaste verksamhetsåret.
6. Styrelsens förvaltningsberättelse (balans- och resultaträkning) för det senaste räkenskapsåret.
7. Revisorernas berättelse för det senaste räkenskapsåret.
8. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen för den tid revisionen omfattar.
9. Fastställande av medlemsavgifter.
- Styrelsen föreslår att medlemsavgiften för 2019 är 150: - för enskild och 250: - för familj
10. Fastställande av verksamhetsplan och behandling av budget för det kommande verksamhets-/räkenskapsåret.
11. Val av ordförande samt övriga styrelseledamöter och suppleanter.
Val av kassör för 2 år (väljs på 2 år jämna år)
Val av 4 stycken ledamöter för 1 år
Val av 4 stycken suppleanter för 1 år
Val av ansvarig för
 - Fastighetskommitté för 1 år
 - Museikommitté för 1 år
 - Samlingskommitté för 1 år*(Ordförande och sekreterare väljs för 2 år, udda år)*
12. Val av 2 stycken revisorer för 1 år
13. Val av 2 stycken till valberedning för 1 år varav en sammankallande
14. Övriga frågor

Efter årsmötet kommer Torbjörn Forsman att visa och berätta om fotografier från Östhammar.